

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

56

A HAJDÚK BESZÉDE

IRTA

MADAY GYULA

FÖGIMNÁZIUMI TANÁR

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909

ÁRA EGY KORONA.

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

56

A HAJDÚK BESZÉDE

IRTA

MADAY GYULA

FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1909

NYRIVÉSZETI ÉLÉZETEK

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZIMON

76

A HAJDÚK BESSZÉDE

1874

MADAY GYULA

EGYETEMES ELNÖK

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.T. KIADÁSA

Nyom. Számmer Imre könyvnyomtató intézetében Székesfehérvár. 14547.

BEVEZETÉS.

Az 1876-iki megyerendezés az egykori hajdúkerület városai-
ból — néhány bihari és szabolcsi község hozzákapcsolásával — a
mai Hajdúvármegyét alakította. Az új vármegyének, mely nevében
egy kiváltságos történelmi múlt nimbuszát hordozza, Debrecen lett
a székhelye. A törzsökös hajdúvárosok: Böszörmény, Nánás, Dorog,
Hadház, Szoboszló, Vámospércs. Lakosságuk annak a 9254 hajdú-
katonának az ivadéka, kiket Bocskay a magyar alkotmány és vallás-
szabadság védelmében szerzett, dicsőséges hadi érdemeik jutalmául
Korponán megnevesített s abban a néhány Debrecen-vidéki város-
ban letelepített. Így váltak Bocskay szabad hajduivá. (Privilegiati
milites, qui resident in comitatibus privilegialibus regno incorporatis
ut Beszermin, Nánás, Polgár, Szoboszló, Hadház, Perc, Dorog,
Falconia, Csaba.) Ettől kezdve élnek a hajdúk történelmi életet az
alkotmány sáncain belül. — Hogy Bocskay hajdúcsapata kikből
verődött össze, tudjuk. Neki búsuult bujdosók, garázda kalandorok
voltak biz ők a kezdet kezdetén, kiket a német és katolikus ül-
dőzés ekéje vetett ki az ősi földből s bocsátott szelek szárnyára,
szegény legények útjára. Elszegényedett vagy kifosztott nemesek s
szökött jobbágyok egyaránt helyet foglaltak rettegett soraikban, de
egy lábíg magyarok és kálvinisták voltak. A hajdú, mint vérben és
hitben egy, a letelepítés után az új, testvéri közösségbe könnyen
beletalálta magát s lett olyan békeszerető, szorgalmas, józan, szán-
tóvető polgára a hazának, mint voltak a dúló elődök ősei. Ugy,
hogy midőn az 1876-iki megyerendezés hajdúvidéki városainkat
— Debrecennel az élükön — közigazgatási egységgé kerekítette:
ez a nép már akkor nyelvében, jellemében, foglalkozásában, sőt
családi viszonylataiban is teljesen homogén darabja volt az Alföld
magyarságának.

Nyelve olyan, mint földje: gazdag, termékeny és magyar. Ki-
meríthetetlen bőségben és változatosságban termi buzáját úgy mint

virágait. Képzetele és nyelve természetesen az ősfoglalkozások: a földművelés és pásztorélet világából meríti a maga dúsgazdag anyagát. Ipar és napi sajtó e nyelv aranytallérján még csorbát nem ütött. Zengése teljes, fénye igaz és tiszta. Viszont a mai köznyelv csiszoltabb, civilizáltabb, fejlettebb állapotához képest: darabos, vontatott, egy századdal hátrább ballagó. Öregebb hajdúk szavában egészen Csokonaink kényelmesen elnyújtott, öblösen zengő nyelvére ismerünk. Az ifjabb nemzedék beszédmódjának külsőségein már érzik ugyan az iskola pallérozó hatása, de a nyelv testét-lelkét még a könyvek ördöge se bírja kivetkeztetni a maga törzsökös mivoltából. Sőt egy ezzel ép ellenkező jelenséget kell a hajdúság népének nyelvével kapcsolatosan megállapítanunk, t. i. a hajdúk nyelvének a hajdú földből sarjadt vagy levegőjében élő írók nyelvére gyakorolt egyenes hatását. Csokonai, Fazekas Mihály, Földi János, Diószeghy Sámuel, Weszprémy István s az újabbak közül a kiváltképpen hajdúsági író: Móricz Pál mind e nyelv bányájából szedték írásművészetük stílusbeli szépségeit annyira, hogy munkáik lapjai — szándékosan-e vagy tudattalanul? — lépten-nyomon a provinciálizmus vadvirágaitól tarkállanak. Sőt magát Arany Jánost is e nyelvjárás-terület írójának tekinthetjük részben azért, mert a költő szülővárosa, Nagy-Szalonta, e nyelvjárásmező déli periferiájába esik, részben, mert a debreceni kollégiumban töltött diákéveket sem képzelhetjük el meddőknek a fiatal Arany nyelvérzékének fejlődése tekintetében. Különben Arany e nyelv legkirívóbb hangtani sajátosságáról, az é-nek í-re váltásáról írt egy olyan alapos tanulmányt, hogy azzal e sajátosság törvényeit mintegy kodifikálta a nyelvtudomány számára. „Visszatekintés“-ében beleszólt a dialektológia kérdéseibe is ma is irányjelölő elvek és igazságok érdekében. (A tájnyelvek mondattanának sürgetése!)

Azonban e földnek és nyelvnek legtörőlmetszettebb hajtása: *Csokonai*. Nemcsak naturalistája, de tudatos művésze és bűvára e nyelvnek.¹ Ő nemcsak írt és beszélt népiesen, nemcsak népdalokat gyűjtött, de „édes hazája és anyai nyelve díszére és előmenetelére a ritkább, régi, kevéssé gyakorlott, nyomtatásban esméretlen, tartományos és mesterszavakból 2000 és egynéhányat össze is szedett.“ Kár, hogy ez a gyűjtemény elkallódott s mindössze a Tavasz-hoz írt „szükséges jegyzések“ kis glossariuma maradt ránk a Tizsamellék, Dunamellék, Balatonmellék és Felföld néhány tájszavával.

¹ L. a Rubinyi M. cikkét Nyr. XXXIV. k.

Csokonait művei alkotásánál teljesen hatalmában tartotta szülte földje képeivel és idiomáival benépesített képzelete. Gerson de Malheureux játékhelye a veszprémmegyei Olaszfalu, de azért Kardos Bálint nyugvó hadnagy így beszél benne: „Ennye be sok levél, be sok apróság! ennél már *Lőrinc-vásárkor* se árúlnak több históriát.“ Ez alatt a Lőrinc-vásár alatt természetesen a híres lőrincnapi (aug. 10.) debreceni szabadság értendő.

A Dorottya somogyi énekeiben is olvasunk ilyen sorokat:

De felkerekedvén a *vidi pusztáról* . . .
Zablás sárkányán a garaboncás deák
Már a forgó széltől csikorognak a fák.

Nos ez a vidi pusztája nem más, mint Hajdúnánás határának egy búzatermő, sikk terület.

Hogy Gerson du Malheureux-ben az olaszfalui vendégfogadás, Ábrahám zsidó meg Antal cigány szintén a civisek nyelvén, kifogástalan í-ző dialektusban társalognak, ezzel aligha a beszélők és beszédek alantasságát akarta éreztetni a költő, hanem az irodalmi hang kötelezettségétől felszabadulva a maga köznépe beszédének engedett szabad folyást.

Az írók nyelvének sajátosságaiból kiemelhetők a következők, nyelvjárásunk természetéből sarjadó jelenségek:

A közép *ë* hiánya folytán fölös számmal jelentkező lapos *e*-hangzók monotóniája, különösen a többes harmadik személyű birtokrag *-ek* alakjának szinte kizárólagos használata folytán. Csokonai küzdeni is próbál ellene, írván: „Valakiknek jó fülök van és anyai nyelveknek több-több harmóniát kívánnak szerezni, ne szaporítsák azt a sok E betűt, mert most is sok nyomorúlt monotóniát csinál.“ Hiába, ő maga is nyelvöknek helyett nyelveknek-et, szöglet helyett szegelet-et, fürdés helyett feredést és föl-kavarodik helyett felkeveredik-et ír. Összes műveiben az özés-nek egyetlen kőszá példájával találkozunk: „Bár eleget esedezett“ (Békaegérharc. III. p. d.), talán Dugonics nyelvének a reminiscenciája?

Nem kevésbé jellemző, sőt talán még jellegzetesebb tulajdona úgy nyelvjárásunknak, mint íróink stílusának a *hang- és szóhúzás kedvelése*. Ez az, ami az ódonság, telesházúság és vontatottság belyegét süti hajdúink beszédére.

Hangzók elnyújtása: *e ~ é*, *fed ~ féd*, *szeg ~ szég* (Hempelyegve útat szég. Csok. A tavasz), *be ~ bé*, *nyer ~ nyér*, *lesznek ~ lésznek* (Cs.), *tied ~ tiéd*, *nektek ~ néktek*, *merész ~ mérész* (Nánás), *vet ~ vét* (Lakatot vét rá. Fazekas), *legyen ~ légyen*,

ver ~ vér (Gyorsan vér akkor az élet ere. Weszprémy: Egészség rögulái), velök ~ vélök, u ~ ú, a nyug- tő csak jelentő mód jelen idejű ragozásában rövid, többi alakulatában, legyen bár főnév, ige vagy melléknév, jó hosszúra nyújtva hangzik. Csokonai ezt a vessző következetes felrakásával érzékelteti is. Nyugalom ~ nyúgalom (Mely lány érzés, nyúgalom! Itt a versláb trochaikus lejtése is így kívánja.) Isten nyugossa meg (Gers. d. M.). Nyúgodt lélekkel fogom Horatiussal énekelni (Sz. F.-hez), nyugat ~ nyúgot vagy napnyúgot. Múlat, múltság, múlatós.

o ~ ó. L. a hangtan o-szakaszát.

i ~ í. L. a hangtan í-szakaszát.

a ~ á, mai ~ mái (Életem mái komor órái. Csok.), váltokozva: mai, mái, pl. Hála Istennek, hogy a mái szent napra is felviradhattunk), hála ~ hálá, hálá Istennek, háláadás; Csokonainál: háláóda, sőt önálló alanyesetben is: Az a holtig való hálá, melyre nagyságod lekötelezni méltóztatott. (Széch. F.-hez.)

Még szembeötlőbb a képzők, ragok és szótövek hosszadalmasabb s talán hangzatosabb formáinak kultusza. Népünknek e hosszadalmasságban tetszelgő hajlamát élénk világításba helyezi a következő példasor: alkalmazatos, alkalmazatosság, kellemetes, kellemetesség, szorgalmatos, szorgalmatosság, hasonlatos, hasonlatosság, szerelmetes, háládatos, foglalatosság, csendesség, magánosság, genyettéses, békességes, parancsolat, bizodalom, nyúgodalom, hiedelem, késedelem; továbbá: elejébe, öszvesen (Nánás), van ~ vagon, legfőbb ~ legfövebb (Csok.), minekelőtte, minekutánna, mulólagvaló (Csok.), teljességgel, bátorságos, végezetre, gyarlandó, bárlan, káromkodvást stb.

A hortobágyi pásztorélet sajátos szókincséből és nótavilágából is sikerült összeállítanom egy marokralvót. Kimeríthetetlen ősforrás ennek a józan fejű, tisztaszívű pusztai seregnek a lelke. A köznyelv frazeológiájába befásult fül e népség minden mondatában érez valamit a magyar észjárás ős elemeinek újságából. Hiába zakatol a roppant pusztta földjén a vonat, a nyelv Géniuszát, a mese és dal prücsökjeit még el nem taposhatták a szárnyas kerekek. Az én kis gyűjtésem csak futó tallózás ez óriás mezőn s a magyar nyelvtudomány érdeke követeli, hogy emez első lábnyomoknak mihamar messzebb ágazó folytatásuk következék.

E nyelvjárás jellemző sajátságait a fentiekén kívül még a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Az ízés. Legszembeszökőbb valamennyi között.
2. A zárt *ĕ* hangzó teljesen hiányzik. Gyér nyomát találjuk a *hűvösén* (= *hűvösön*) féle alakokban.
3. Az *é*, *ó*, *ő* hangok diftongizálása: *“ó*, *“é*, *“ő*.
4. A hangrész (hiátus) kerülése egy hangzó kiugratása vagy a *j* (g) beszúrása által. A svarabhaktinak a szokottnál kiterjedtebb alkalmazása.
5. A jésítés. Az *ly* hang teljességgel ismeretlen.

Ezek mellett a főbb nyelvi, mondhatjuk: fonétikai sajátságok mellett természetesen a szóejtés finom árnyalatai, nyelvtani, jelentés-tani különösségek, speciális tájszók és szólásformák tekintetében különbséget tehetünk az egyes városok nyelvjárása között is.

HANGTAN.

1. Magánhangzók.

Nyelvjárásunkban az *ĕ*-t kivéve minden vokális megvan, melyet a magyar nyelv közönségesen ismer. Van azonban az *â*, *ê*, *ō*, *ö* hangzóknak olyan hosszásított kiejtése, bizonyos mássalhangzók előtt, amely a hajduvidéki nyelvjárásra általában jellemző. E mássalhangzók a szótagzáró *l*, *r*, *j*, *ll*, *rr*, *jj*, *lly*; pl. *fĕlmeĝy*, *ĕrdő*, *embĕr*, *fĕj*, *tőllas*, *tőjja*, *pőjva*, *kőrtĕ* (körte), *szālma*. Az *arra*, *erre* határozókban az első *r* kiugratásának pótlásául nyújtja meg az *ă*-t *â*-vá s így lesz belőle *â-ra*, *ê-re*, *amâra*, *emĕre*.

Az *á* semmi említésre méltó elváltozást nem mutat.

Az *é* sok szóban *í*-re változik. Nyelvjárásunk e legjellemzőbb hangtani sajátságáról „Az *é*-t *í*-re váltó tájszólásról“ Arany írt részletes tanulmányt. Az *ő* példagyűjteménye és reflexiói alapján megállapíthatjuk, hogy a hangváltozás e tüneménye határozott nyelvtörvények szerint megy végbe. E törvények a következő három pontban foglalhatók össze:

a) A hosszúságát a ragozásnak minden alakjában megőrző *ĕ* hangzó rendszerint a beszédrészek minden fajában *ĕ*-re változik.

Pl.: rétes = rĕtes, széna = szĕna, vén = vĕn, fél = fĕl (mint ige), méz = mĕz, fészek = fĕszek, rét = rĕt, édes = ĕdes, ágyék = ágyĕk, tányér = tányĕr, lepény = lepĕny, négy = nĕgy, vér = vĕr, él = ĕl, kér = kĕr, ér = ĕr (mint ige), téged = tĕged, kövér = kövĕr, kemény = kemĕny, legény = legĕn, cél = cĕl, véd

= víd, lép = líp, vendég = vendíg, marék = marík (l. még a mennyiségi változásoknál), kéreg = kíreg, széles = szíles, fejeér = fejír, fény = fíny, szegény = szegín, edény = edín, lélek = lílek stb.

Kivételek: éhes, téгла, fészér, vitéz, bokréta, éles, ér (főnév). Arany változatlanul állítja a kémény, hézag és léhó szavakat is, de nyelvjárásunk kímény, hízak és líhó alakban ejti.

b) A tövükben hosszú, de ragozásukban megrövidülő *é*-k változatlanul maradnak. Pl.: kerék (kerekek), lél (lel = talál), szél, cserép, veréb, szekér, egér stb.

Kivételek: kenyér : kenyír, elég : elíg, derék : derík.

c) Minden *é*-s képző *í*-sre változik, mint a *ség, mény, ék, és* stb. Pl. remíⁿsíg, vílemíⁿy, lötyedik, mentís, menekvís, kertisz, stb. A *-képen (kép), -ként* és *-ért* ragok szintén: egyenkint, azír, hasonlókíppen. Mikíp (Faz. Ludas M.)

Az *o* négy változatban használatos.

1. A rendes, köznyelvi *o*, pl. ocsmány, torony, lobog.

2. Nyújtva, szélesen ejtett *ō* különösen a zönge mássalhangzók előtt a) mint első szótag: *ōlvas, ōrdít, ōjjan*; b) mint második szótag: *tāncōl, bātōr*; c) mint harmadik szótag: *lubickōl*.

Az *o* az *l, r, ly* előtt az első szótagban csakis akkor szélesedik *ō*-vá, ha e zönge mássalhangzó a megelőző *o*-val egy szótagba tartozik. Így: *fo-jó* rövid, de *fōj-nak* széles *ō*; ép így: *ko-rom, kōr-had, o-laj, ōl-vad, sōr, tōr, fōj* stb.

3. Pótlónyújtásos (és diftongizált) *ó* ritka, de néhány szóban előfordul: *ócs^aó* = olcsó; *ó^atalmaz* = oltalmaz; de jellemző a nyelvjárásra, hogy az *o*-t gyakran megnyújtja s amellet a torlódó mássalhangzókat is érintetlenül hagyja: *ó^altalmaz, k^aórmány, b^aóldog, ó^altás*. Különösen mult századeleji íróink nyelve van tele e hangtani jelenség példáival s ennek hatása folytán mai, könyvolvasó, öreg szántóvetők beszéde is: hólnap, vóltak, ólt, hóld, kóldús, bóldog, óltár, vólna, óldja. Hóltra elunta magát (Fazekas: Ludas Matyi.)

4. Az *ó* diftongizálása a kezdő szótagokban rendszeres: *jaó, óóros*, de a második és következő szótagokban tisztán hangzik: *adó, lobogó*.

Általában a hangzópárosítás (diftongizálás) korántsem olyan feltűnő sajátága a hajdú nép beszédmodorának, mint Debrecen nyelvjárásának.

Az *ō* szokott köznyelvi kiejtése mellett: örül, tömlőc, dögönyöz, a széles *ō*-vel is találkozunk: *ōrvend, ōldős, ōjju*. (Azt az *örre*-féle alakot, mit Oláh Gábor debreceni nyelvjárás-tanulmányában említ, népünk nem ismeri.)

A pótlónyújtás eseteivel s az így keletkezett hosszú *ő* hangzó diftongizálásával nyelvjárásunkban is lépten-nyomon találkozunk: köldök = k^oödök; föld = f^od; zöld = z^od; bölcső = b^ocs^o.

A bölcs és a költő szót azonban az *l* bennhagyásával s az *ö* megnyújtásával ejtik: b^olcs, költő. Ellenben *kőtő* piz és *kőccsig*.

Az *ö, ő* mennyiségi módosulásai általában ugyanazon szabályokon alapuló jelenségek, mint amelyeket az *o, ó* elváltozásainál megállapítani igyekeztünk.

Az *u, ú, ü, ű* a köznyelvi használattal egyező. Csak a folyékony konzonansokat veti ki, pl. küld = kúd, bújkál = búkál. A küld szóban az *ű* eredetileg is hosszú, de az *l* kiküszöbölésének pótlásául mintegy félidőmértékkel ezt is megnyújtja: kú'd, szintén így a bújkál, pótlónyújtással = búkál; a bőjtől = bütől.

Magánhangzók minőségi változásai.

Nyiltabb hangzó helyébe zártabb hangzó lép:

é ~ í — szíp, habarík, mencsig, mígy, betívő falat.

A királyfi előhozatja a tizenkét társzekér *pízt*. Tizenkét kolopter fa *ígett*. A lába a száját *írte*. (Csok. Temp.) Csokonai Gerson de Malheureux-jében Ábrahám zsidót és Antal cigányt is az *ízö* nyelvjárás szerint beszélteti:

Ábr.: Micsoda kísírthet kenthet bántotta Antal szhomszith?

Ant.: Tudja a jó szerencse, olyan fekete feketis vót; seme ippen mint az íhel halt rókának. Bejüttek nígyen kutya kípibe.

Már Amarillis enyím. (Fazekas: Verg. ford.)

é ~ i: marék ~ marik, pintek, fazék ~ fazik, vőfély ~ vőfi, egynéhány ~ ennyihány.

e ~ i: messzi, gyerekik, Petnyiháza (Petneháza), ő kigyelme, girinc és Igyek = Egyek (de csakis Egyeken).

ő ~ ű: dül, kezembül, emberrül, cseréptül, lú, kú, csú, gyeplú, ű (ö), íű (fő, fej), seprű: sepergető eszköz, de seprő (a bor salakja) változatlan. A kárvallott cigány . . . hozzá lú. (Csok. Temp.). Ű nem ehetnék (Csok.). Kúoszlop (Cs.).

ö ~ ű: töröl ~ törül.

a ~ o: kifokad, magoss, toszít ~ taszít, kokas, sódor, javúl ~ jovúl; az *-n* módhatározó rag előtt legtöbbször: gangoson, kastoson. A bírtokragok előtt: lábom, lábod, zsákom, zsákod. Ellenben mindig: házam, soha se házom.¹

¹ Megemlítendő még a: palavessző helyett mondott polavessző és az ennek analogiájára képzett: polajbász = plajbász (Bleiweisz).

o ~ *u*: ivott ~ ivutt, hol ~ hun, adjon ~ aggyun (Isten), csuda. Sőt Nánáson: kunkoj, vájug, haragus, csembisztus, suhajtoz is járatos.

ó ~ *ú*: lú, fúrú, házbúl, óltúl, bótrúl, rúllam.

Zártabb hangzó helyett nyíltabb:

i ~ *e*: ihol ~ ehun, István ~ Esváⁿ, esmer.

ü ~ *ö*: kertjük ~ kertjök, bükköny ~ bököny. (A debreceni és nánási gyömöcsöt Hajduhadházon soha se hallottam.)

u ~ *o*, *ó*: házuk ~ házok, uzsonna ~ ozsonnya, unoka ~ onoka,¹ koszorú ~ koszoró.

o ~ *a*: orvos ~ orvas, szénvonó ~ szívanó.

ü ~ *e*: rétyük ~ ríttyek.

ö ~ *e*: sör ~ ser, pör ~ per, perge (Csok.), mendergős (ménkű), temíntelen, sörény ~ seriny.

ó ~ *é*: előbb ~ elébb.

Zárt hangzó zárt hangzó helyett (lab. ~ illab.):

ü ~ *i*: füge ~ fige, innep, igyel, bikk (Csok.).

i ~ *ü*: siheder ~ süheder, idő ~ üdő.

Magánhangzók mennyiségi változásai.

A hangzó megnyújtását nyjarásunk igen kedveli. Olyan hangzóknál, melyeket az irodalom majd hosszan, majd rövidítve használ, mindig a hosszabb alakot választja: vélem, nékem, vér (üt), ád, kél, mér (bátorsága van), mér (vizet a kútból) és mír (földet). Sőt: kiábál. Az irodalmi nyelvben, különösen a versköltészetben túlságosan elharapózott: szivem, sugár, mulat stb. alakoktól nyelvjárásunk valósággal irtózik. Itt jegyzem meg, hogy míg a debreceni ember ezeket a szavakat: szikár, pipa, vitat mindig hosszú í-vel ejti, addig Hajduhadházon a szikár-, pipa-, vitat-féle kiejtéseknek nyomuk sincs. Csokonai debreceniesen használja: Azt akarják imígyamúgy megvítatni. (Lev. Kulcsár I.-hoz.) A vidék Fazekasnál vidék.

A hosszú hangzók használatának különösen nagy szerepe jut a pótlónyújtásnál: farra (falra), baót (bolt), feöd (föld), k^eödök (köldök). Nemkülönb a likvidák előtt a már említett esetekben: kórmáⁿ, óltalmaz stb. Ha a *j*-ét mássalhangzó követi, az előtte álló *e* megnyúlik, míg a *j* kiesik: *téfel*, *tébekása*, *verítik*, *píhes*, *fikető* (fejkötő), *péva* (pelyva).

A svarabhakti is lépten-nyomon előfordúl: geróf v. goróf;

¹ Szép örökségébe méltán szállott ősi onokája, Csok. (Kinizsi Pál hamvai.)

karajcár, gyakrabban: garajcár, talán a garas analógiájára; Mégis alig kaphat egy vagy két garajcárt (Csok.); keréta ~ geréta, polajbász, föröstök. Sőt népdalban is halljuk: Mertem poróbalni sokat... Elveszi Pulutó a gyűrűt. (Csok. Temp.) Sezelet. (Csok.) Trucznak kívánsága benne a legfelsőbb *garádicsra* hága. (Csok. Dorottya.) Ide sorozható ez az alak is: szentjánoskenyér = szentjánoskenyér. Sőt a kettős mássalhangzóval kezdődő, idegen szavak elé vetett vokális is: iskola, istálló, esterázsál, ispión, istirimfi, espékes.

Ezzel szemben némely szavaknál a konzonánsok szándékos halmozásától se tartózkodik: idest, kenyírt, szekért, visíttni, fűtni, verest, magost, negyvent, nyolcvant (ehelyett: édeset, kenyeret, szekeret stb.; használja azonban az utóbbi alakokat is).

2. A mássalhangzók

minőségileg, mennyiségileg és színezet tekintetében szintén többnemű változást mutatnak. Legfeltűnőbb az *ly* jésítésének teljes keresztúlvitele: Károj, hejjes, bejjebb, (heles, bellebb), kiráj, ojan, leány ~ lány ~ lyány ~ jány ~ ján, a végén bizonyos elmosódó *n* hang, így cigáⁿság, szíⁿház stb.

Mássalhangzók minőségi változásai:

Zöngétlen helyett zöngés konzonáns áll: *t* ~ *d* ezekben: garat ~ garad, fótoz ~ fódoz.

k ~ *g*: geleb, üszög; *p* ~ *b*: hörböl.

Zöngé helyett zöngés: dújjeszti a mejjit, pájinka, távojrúl.

Zöngé helyett zöngétlen: *n* ~ *t* ebben disztózkodik.

Zöngés helyett zöngétlen: *d* ~ *t*: lapta, pünköst.

Zöngétlenek felváltva:

t ~ *k*: Szatmár ~ Szakmár,

f ~ *p*: József ~ Józsep; *p* ~ *f*: dufla.

Zöngések felváltva:

z ~ *zs*: csizsma; *d* ~ *gy*: térgy; *v* ~ *b*: subick;

j ~ *gy*: jertek ~ gyertek.

Zöngék felváltva:

l ~ *n*: talál ~ tanál; dalol ~ danol. (Danolj Muzsám! Csok.)

r ~ *n*: mán; *l* ~ *r*: türök (tülök), kerepel, rajtoja.

n ~ *ny*: ozsonna ~ ozsonnya; oroslán ~ oroslány; debrecenyi, nyóstfny, keneső ~ kinyeső. Én is tehát, ki idvezlélm előbb főispányomat... (Csok. Isis és Os.)

Metathezist, mássalhangzók helycseréjét találjuk ezekben a szavakban: kebel ~ geleb; kolera ~ korela; kalarábé ~ karalábé.

A *hangrés* (hiátus) betöltésére két magánhangzó közé *j* és *g* hangokat szúr be: tije^{te}tek, fiju^{ju}, Gyulaji; két szó között is: de-j-én is ott leszek. De-g-elfáradtam. Be-g-elbámíszkottál. De-g-unalmas ez az ílet én nekem. (Hortobágyi népdal.) Ez utóbbi már hiátus nélkül is hallható: Beg meg is koptál.

Mássalhangzók mennyiségi változásai:

Hosszú mássalhangzók: b ~ bb: egyébb.

l ~ *ll*: nállatok, állóllam, rúlla, előlle, dűllöngőzik ~ dűllöngőzik, üllő, dűllő, szöllő, szógálló.

n ~ *nn*: utánna, kízenn, nagyonn. (Fazekas—Diószeghy Magyar fűvészkönyvében az összes *en*-ragos módhatározók *enn*-el vannak írva.)

s ~ *ss*: erőss, magoss, piross,

sz ~ *ssz*: bajussz, bajusszos, egíssz.

Mássalhangzórovidülés: ór (orr), vâr, vârja (varr, varrja).

Mássalhangzók kiugratása pótlónyújtással: lc, lcs, ld, lg, ln, lgy, lt csoportokból az *l* kiesik: nyolc ~ nyóc, kulcsár ~ kúcsár, olcsó ~ ^aócs^aó, z^oöd, k^oödök, hold ~ hód, szónok, dógos, szóga, v^oögy, t^oögy, ótalom, b^oót, holnap ~ hónap, v^oót, fótos (Csok. T.) Hun vót, hun nem vót (Tempefői: Szuszmír.)

Hasonúlások:

ndny ~ *nny*: mindnyájan ~ minnyájan; *dn* ~ *nn*: bodnár ~ bonnár; *gn* ~ *nn*: tegnap ~ tennap; *lj* ~ *jj*: emeljétek ~ emejjétek, tanájja; *lr* ~ *rr*: elrettent ~ errettent; *nm* ~ *mm*: lenmag ~ lemmag.

Az *az*, *ez* mutató névmás *z*-je akövetkező szó kezdő mássalhangzójához hasonul: am mám más! av vót legiⁿ! ek kell nekünk.

Mássalhangzók kiesése.

Az *l*, *j* hosszú vokálisok után minden hangtani pótlás nélkül kiesik: kulcs ~ kúcs, pâlca ~ páca, kiált ~ kiát, nélkül ~ nékül, gyújt ~ gyút, b^ojtól ~ b^utól.

d: a szó végén: ken' se jobb, kab' be, maj' ha fagy.

j: lépj be ~ lib' be (itt hasonulás is).

gy: egy kicsit ~ ekkicsit.

ly: mⁱl = mély (mⁱl f^oöd, mⁱ f^oöd e h. mélyföld, mérföld).

n: inkább ~ ikább, píz, szívanó, *ny* = kénytelen = kítelen.
z: bizony ~ bion, továbbá a hoz, hez, höz ragokból mindig kiesik anélkül, hogy az *o* — debreceniesen — *a*-ra változnék, tehát házhoz = házho' s nem házha'. (L. az irodalmi nyelvben Petőfi-nél . . . kocsirudho' vezesse.)

Nem különben következetesen elhagyja a -ban, -ben helyhatározó ragok *n*-jét: hun van a kés? Az asztal fiába'.

A *t* az -ért ragból mindig elmarad: pízír'; csúnya bánás-mógygájír hattam ott.

Összevadás.

Népünk némelyik szót s beszéd-töltelékül használt kifejezést részint a gyakori használat, részint az erős hangsúly folytán különösen idegenre nézve a felismerhetetlenségig összerántja. Ilyenek: Nem tudom ~ nem tom, miért ~ mír, hiszen ~ iszen, isz, hiszen, 'szen, 'sz. 'Sz azír mondom. „De *isz* a többi nem tartozik a lottériára“ (Csok.) Azt mondja ~ aszongya; kellene ~ kék; melyik ~ mék; mindjárt ~ mingy'; azután ~ azut'; osztán, ótán, ót', ót-oszt'. Isten úgysegéljen ~ istenüccse, hanním (hadd nézzem), talán ~ tán (mindig), evett ~ ett; hát hiszen ~ hászén, hász'. A *hova, hová* kérdőszócskát Egyek népe így vonja össze; há? Pl. Há mégy? = hová mégy?

Két szó hangtani hatás folytán való egybeolvadásának példái: *iccsígy* ~ így s így; *eccsez* ~ ez s ez; *iccsitt* ~ itt s itt.

Szintúgy megrövidíti ezt a főnevet: *petroleum* ~ *petró*.

ALAKTAN.

A névragozás, igeragozás, névszó és igeképzés s egyéb alak-tani mozzanatokot tekintve a köznyelvhez képest csak szórványos eltéréseket találunk.

A *szótöveket* illetőleg megjegyezhetjük, hogy az *ó, ő* végű névszók végső hangzója a köznyelvi használattal ellenkezőleg a bírtokos személyrag előtt nem változik át *a*-ra és *e*-re, pl. *dísztója*, *ajtója*, *zászlójok*, *mezője*, *erdőjök*. Kivételek: *eleje*, *ereje*, *eszten-deje*, *veje*.

A *tő* hosszú magánhangzója a ragozott alakokban rendszeren még a tárgy ragja előtt is hosszú marad: *nyúlat*, *nyúlak*, *nyúlá-szik*, *húszas*, *múlaccság*.

A névszóképzésben jellemző a kicsinyítő képzők ritka használata. A kicsinyítést leggyakrabban és legszívesebben körülírással, a *kis, parányi, parányi kis, pirinyó, mákszem, morzsa* s efféle fogalmat jelentő szók segítségével fejezik ki, pl. *Ánnyé! be szép kis fija van, lelkem! Aggyál egy parányi kis kenyeret! Eszem a pirinyó szívedet. Ennyi kis mákszem díjók vótak mos, mint a kis újom hegyi. Egy kis morzsa ember vót.*

A névszóképzésben nagy szerepe van az *ó, ő* főnévi igenévi alaknak: vakaró = lótsztogató, fogazott vaskefe; szakajtó = kosár; abároló = húsapító bárd; ünneplő = ruha; eskető, esküvő = lakodalom. A deverbális *-i* képző mutatkozik ezekben a szavakban: *bukti* (bukás), *naplesi, szájtáti, rátarti, hányiveti, vicsori, vigyori.*

A melléknévi igenevet melléknévi *s* képzővel a szokottnál gyakrabban látja el: lógós = hámbafogott csikó; szopós vagy szopos = gyerek; sirós = gyakran síró baba; kótyogós = zákányos fej. Mikor annyi *bírós* ellenség torkába... (Csok. Nem. magy. felül.) Oltárait *ellős* nyájamból sok gyenge, *szopós* báránka bevérti. (Fazekas: Verg. ford.) Különösen Móricz Pál nyelvében jut nagy szerepe ennek az alaknak: Tilalmasban legeltetés, ravasz pásthorok. Ragyogós acélkasza. Darumadár sóhajtatós, őrsi éjszakán. Muzsikálós óra.

Az *s* denominális képzőnek szokatlan szerepe van ezekben a melléknevekben: *meleges* (jószág = könnyen felmelegedő); *komások* (komaságban állók), *felesék* (a termés felén osztózik).

A *só, ső* helyzetet jelentő képző ragos főnév után is hallható: *jobbbrulsó, balrulsó* szavakban. — *Innen* határozó szóból *in-nekső*. Csokonai *keletső*-t is ír.

Itt említem meg a megkíván ige szenvedő alakú, jelen idejű melléknévi igenevét: *megkívántató*. Megkívántató szerszámok (Csok.), de a népnél is közönséges.

Szereti a *dalom, delem*-mel képzett főneveket: unodalom, égedelem (az élete), köpedelem (fertelem), nyugodalom, bizodalom.

Az *at, et* -ás, és értelmében: rakat (jó egy rakat fa; amennyit egyszerre fel lehet rakni a szekérre). Egy emelitet buza, melyet egy emelítésre fel lehet venni. Továbbá: egy *sütet* kenyír, egy *csipet* liszt, egy *dugat* szalma, egy *főzet* tészta.

Bizonyos rokonjelentésű, helyjelölő főneveket a melléknevek felsőfokának leg szócskájával lát el, vagyis fokoz a melléknevek analógiájára, pl. *legeleje, legdereka, legvígi, legszíli, leg-határa, legszegleti, legesleghegyi, legfeneki, leglelke.*

A *v-* és *tővek* rendszeren a nominatívuszi alakban veszik fel a ragokat: *faluk, daruk, lút, lúk* (de lovak is), *szója*; de *hamva* (hamvába hótt ember).

Az *igeragozásnál* is nagyobbára hangtani természetű alakulatokról emlékezhetünk meg. Érdekes pl. a mutat igének parancsoló mód egyes szám 3-ik személye: *muti!* = *mutasd*. Hasonló hatás nyomát mutatja az ad ige parancsoló mód egyes 3-ik személye is: *hocci: addsza, addszí; acci, v. hocci*; de a *hocca* ~ *adsza* alak is elég közönséges.

Az *ikes* igét nyelvtanilag alig különbözteti meg az *iktelenektől*. Az első személy ragja: *k*.

A második személy sziszegők után mindig *l*: *veszel, teszel*.¹ Egyéb konzonánsok után már vegyesen: *l, sz*; *bukol* vagy *buksz*.

A felszólító mód 3-ik személye *ikes* és *iktelen* igénél egyaránt *ikes* ragozású: *aggyík, vegyík, mennyík, jáccík*. Hadd *legyék* a kedvben módodom. (Csok. A T.)

Az óhajtó mód egyes 3-ik személye viszont minden esetben *iktelen*: *lakna, ugrana, szökne*.

A dolog tökéletes megvilágítására leírom egy *ikes* meg egy *iktelen* ige időalakjait: *kapok, kapsz* v. *kapol, kap*; *iszok, iszol, iszik*.

Feltételes mód: *kapnék, kapnál, kapna*; *innék, innád, inna*.

A többes szám csak a tárgyias ragozás többes első személyében mutat sajátosságot: *kapnánk, innánk*: az irodalmi nyelv *kapnók, innók* alakjait nyelvjárásunk teljességgel kizárja.

Felszólító mód: *kapjak, kapj* v. *kapjál, kapjon*; *igyak, igyál, igyon*.

Általában az *ikes* igék elmélete mintha kezdene lezorúlni eddigi piederstáljáról s a népnyelvi használat, amely a hajdúvidéki nyelvjárásra is annyira jellemző, próbál az irodalmi nyelvben is tért hódítani. Újabb íróink közül a népiesebb tollúak, mint Gárdonyi Géza, Móra István minden lelkiismereti furdalás nélkül fogadják el a népnyelvi formákat és így mintegy diadalrasedítőivé válnak annak a szabados természeti felfogásnak, melyet Arany János a nyelvtan dogmáival szemben a következő kis epigrammával jellemez: „Akár iszom, akár iszok, Mindíg iszom, mikor iszok.”

A *kell* ige föltételes módjának egyes harmadik személye kéne, kén v. *kék*. Hogy keressen olyat, ami neki kéne? (Arany.) E kén

¹ Csokonainál ilyen régies *sz-szel* is találkozunk: Te, ki hideg vérrrel nézz a szerencsére. (A pemes magy. felülés.)

a szegény legénynek. (Csok.) Felszólítója: kejjik vagy *kellessík* (szenv.) Végzett jelene: kellett. Sajnálva kellett ekkoráig észrevennem. (Csok. lev. Rédey L.-hoz.)

A folyó jövő összetett képzésű formája teljesen idegen. A *fog* segédigét a *majd* szócska helyettesíti. El fogok menni: majd elmegyek. Csokonainál is csak írmagul találni ilyen sorokat:

Ezek fognak ama fővezérek lenni,

Kik a magyar nevet nagygyá fogják tenni. (A n. m. felű.)

A végzett jövő népünk előtt a Károlyi bibliából ösmerős, de a száján ki nem ereszti soha. Csokonainál is ritkaság:

Majd megbünteténdi ez

Sok kegyetlenséged. (Serkentés.)

Hasonlókép az elbeszélő múltnak még elvéve — öregek szavában se — bukkanni nyomára. Elmúlt történetek előadásánál is mindig a folyó jelennel él. Ellenben a végzett múltat, *volt* segédigével, még gyakran hallani, de a végzett jelen értékével: Emlékszek rá, hogy adott vót egy forintot. Még húsvitba hoztam vót két kilót.

A ható ige ragozása rendszerint iktelen: alhatok, alhatsz, alhat; áshatsz v. áshatol.

A folyó jelen egyes 3-ik személyének *n* végzetű alakját az *sz-képzős*, *v*-és tövű igéknél jobban kedveli, mint az irodalmi csonkább szótövet: Nem *hiszen* neki. *Elviszen* az ördög. *Úgy teszen* a' mindenkivel. Így soha se jó, hanem *jön*.

A névragozásnál is találunk néhány erősen kirívó sajátágot.

A *-ba* határozórag egy különös elváltozásával van dolgunk ebben a kifejezésben: olybá veszem, mintha itt se vóna, olyba tartottam, mintha magamat sértett volna meg. (Csokonai.) (L. Nyr. 14 : 250.)

Az *-ért* rag *t*-je is kivétel nélkül elesik akár cél-, akár ok- vagy értékhatározó: azír, tejír, pízír. A számnévi határozó val, vel ragja számnévvel jelzett főnévhez is járul: Hatvannígy pízível vettem a zsírnak valót. A más héten (mult h.) még 6 forintjával kött a tengeri.

A következő mélyhangú határozó szók: oda, arra, hamar, középfokuk képzésénél a *bb* előtt a hangrendi törvény ellenére magashangú (nyílt) hosszú kötőhangzót vesznek fel: odébb, arrébb, hamarébb. Az ide határozószót szintén fokozza; idébb azt a zsákot (közelebb hozzám).

Néhány igekötő után, ha igéjük mögé kerülnek, a *fele* (*felé*) névutó járul. Pl.: Eriggy mán be fele. Most jön a sógor ki fele. Veszí mán előfele az ostort. A gyönyörű leánykák lépegettek *előfelé*. (Csok. A csókók.)

A tárgyeset *-t* ragjának birtokrag után való elhagyása közönséges, sőt túlnyomó: elhattam az ostorom'. Hova tetted az eszed'. Szintúgy a névmásoknál: jól viseld magad'; éngem, téged.

De megvannak az efféle pleonasztikus alakok is: útet. (Leveleikkel tisztelték meg *ötet*. [Csok. T.] Hogy az még ötet is megvilágosítja. [Faz.: Cs. et F.]), asztat, eszтет.

A birtokos személyragok a nyelvtani ragokkal egyezők, csak a kötőhangzók használatára vonatkozólag kell megjegyeznünk a következőket: mélyhangú szavaknál úgy az *a* mint az *o* szerepelnek kötőhangzókúl, de a szavak nagy tömegénél fel nem cserélhetők: lábom, lábod, semmi esetben se: lábod. Viszont: társam, társad, és soha se: társom, társod. Csokonainál feltűnő kivételképen olvashatjuk: „Nemesszívű magyartársom!” (Lev. Kulcsár I.-hoz.)

A 3. személyű *e* birtokrag helyébe úgy az alany, mint a tárgyesetben, sőt a határozói ragok után is a zártabb *i* hangzó lép: alanyeset: teheti, az ű pízi. Ennek a tehénnek mocskos a szőri. Iróknál: „Az Istennek szereteti minden nyomorúságokban legfőbb orvosság.” (Dr. Weszprémy István: Egészség Régulái. 1795.) „Orrán füstölgött a fanatismus búzi.” (Csok. Az ig. diad.) Csúfolódó gyerekrigmus: Eszti-peszti lógg a csecsi, Három bakter billegteti. Itt azonban kivétel, ellenben a tárgyesettel kapcsolatos birtokrag mindig *i*: fejit, kertyit, emberit, ökrit, fülit, hírit. Természetesen csak magashangú szavaknál. A hosszú *í*-vel is találkozunk: fülít, kezít. Határozó raggal kapcsolatban mindig *í*: felesíggivel, fejríül, kezítíül. Névutók előtt azonban megmarad az *e*: szekere alatt, feje felett, kerítése előtt.

A több birtokos egy birtokot jelentő többes 3-ik személyű birtokrag *o*, *ö*, *u*, *ü* kötőhangzói közül az *o* használata szinte kizárólagos: házok, lábok, fiok, galambjok, lovok, libájok. De az *ö* helyett a középzártságú *ë*-féle — de népünk ajkán határozottan *e* — kötőhangzó is gyakran kimutatható sajátságként jelentkezik: az *ü* kertyek háta megett. Nincs azoknak becsületek. Hogy a napfény ne lássa szégyenek. (Arany). Mind pénzeket, mind ételeket elvesztik. (Weszpr: Luctus Pann.) A major bokros lápjában Kedvekre ögyelgenek. (Csok.)

A névmás személyragos határozóragok vagy névutók előtt a többes harmadik személy *k* jelét is felveszi: *ük nálok, űk feléjek*.

A Debreceni Grammatika révén kigúnyolt *ódik-ödik* reflexiv képző a szokottnál elterjedtebb: kitudódik, csinálódik. Különösen mint általános alany használatos, ha emberünknek tartózkodóan, szavamegválogatva kell beszélnie: megmondódott, kiegyenesítődik, felszántódik, megfaragódik stb.¹ „Csak azért születtetik, hogy nevestől együtt elfelejtődjék.“ (Csok. Elegy. versek előbeszéde.) „Nyomatódott az előbbivel ugyanegy helyben és időben.“ (Csok. egy jegyzetében.) „Kik által tartóztatódott meg végső pusztulása a nemzetnek. (Weszprémy: Luctus Pannoniae.)

Határozószók.

Az irodalmi nyelvtől eltérő alakok:

időhatározók: újfent = újra; *megest, megintelen, mesmeg, megmeg* = megint; pl. az a fiú megmeg v. mesmeg v. megest leitta magát; (*megintelen* = pedig; pl. az a jáⁿ lebetegedett, ez az asszony megintelen ott hatta az urát.) *mindittig* = mindig; *hajdinánomba'* = hajdanában; *nem rig* = nem régen; a *multkoriba* v. *múltkorába* = multkor; *estendet* = este felé; igyók = tüstént; minapába = minap; egyszeribe = azonnal; ebb' a nyomba = épen most; riges rig = réges régen; rígenébe = régen (*régenébe* Csok.); attúlonfогvást, akkortúlfogvást = attól fogva; többekszor (!) ~ többször; továbbat, későbbet = később; (Csok.-nál: „továbbad.“) ót', ótán, oszt', osztán, azut' = azután, *hirdőtelen* = hirtelen; *nímelyikszér* ~ néha, *mostanokban* ~ mostanában.

Helyhatározók: hun = hol; merrefele = merre; ide-oda középfoka: idébb, odább; szanaszíjjel, szanaszít = szanaszerte v. szerteszélylyel; egyébbüve = máshova, etimológiája érdekes: más = egyéb, máshova = egyébhova, nálunk igen használatos a másuva, ebből egyébb-uva, *hangzó illeszkedéssel*, (vö. együvé, mindenüvé) egyébbüve. Másfelőlnet ~ másfelől. Hazúlnat ~ hazúlról. Innét, onnét. Nagyön gyakran helyettesíti a hol? kérdésre felelő *fenn* határozószót a hova? kérdésre felelő: *fel*. Pl. Hun a fűrés? Oda fel van a padláson.

Érdekes, hogy a *túl* határozószó után függesztett *ról* rag nem módosítja e szó hol? kérdésre felelő értelmét. Tulrúl, tulnadrúl = túl. Ott tulnadrúl legel a renyhe mínes.

¹ „Ott azon könnyen segítődik,
Ami által kár tétetődik.

(Fazekas: Az én kis kertemben.)

Módhatározó: *posztátonkint*, *pásztánkint* (szakaszonként esik az eső); *tetejist* (tetézve); *gyalámba* (gyanánt; pl. jó gyalámba atta ezt a palozsnát is, az isten ígesse meg) *hajadonfűt* (fedetlen fővel; Szilágyban: *hajadonfünt*; a Kiskunságban: *hajadonfét*); *keszegoldalt* (féloldalt) múlonmódon = múlómódon, elhalván pl. hallik a zene; feleszegáron = potomáron; jobb rag nélkül: „jobb(an) szeretnék ebáros lenni.“ (Csok.)

Nyelvjárásunk kerülve kerüli az effajta határozószavakat: a már említett „bár“ összetételűeket, továbbá a *midőn*, *egykor*, *hajdan*, *majdan*, *olykor-olykor*, *imhol*, *itt-en*, *ott-an* féléket.

A határozószók fokozásának analogiájára néhány ragos névszó szokatlan komparativusaival is találkozunk; félrébb, errébb, arrébb, jobbrébb, hátrébb. „Jobbrébb tarts.“ (Móricz: Hajd. éjsz.)

Kötőszók.

A köznyelvitől elütő alakok; *mihint* = *mihelyt*; *mitűlnön-fogvást* = *mitől fogva*; *mikoriba*, *mikorába* = *amikor*; *eleitűl fogva* = *kezdettől fogva*; *minekutánna* = *miután*; *pediglen* = *pedig*; *hát* = *tehát*, és; pl. *híttak*, *hát elmentem*; *sajátságos*, *átmeneti* értelemben is használatos: *Mi' csináltok ott têt? Hát kártyázunk.*

Az „*ügy-mint*“ hasonlító kötőszókat a „*bár-bár*“ megengedő kötőszó helyettesíti. „Szabad a jó Isten bár a szeginnyel, bár a gazdaggal.“ „Kács kántor egyenlő szelídséggel búcsúztatta el bár az ifjú, bár az öreg hajdút.“ (Móricz: Kács kántor halottjai).

Előfordúl az is kötőszó megkettőzése: *Tejis is vele vátál?*

A nyelv forgalmán kívül állanak: *ámde*, *noha*, *ámbár* (rendszerint körülírással helyettesítve: *igaz ugyan . . .*) *ennélfogva*, *tehát* (helyette: *ilyen formán . . .*)

Kérdő szócskák.

He? Kérdő mondat után tegező viszonyban: *kell-i kenyír he?* („Ehethnél-é he?“ Csok. Temp.) *Vagy* ha nem érti jól a beszélőt, ismétlésre ezzel a kérdő szócskával hívja fel: *Ides apám! elszakadt az istráng. — He? — Elszakadt az istráng.*

Hát, *hátosztán?* *Hát te fijam hány esztendős vagy? Hátosztán mikor vergelöttetek haza?*

Indulatszók.

Aló (uccu, usgyé) *kifele!* *Ánnye de nagyra vagy!* *Ne te ne!* *bolon' bofnýú az anyjának!* (Akkor mondják, mikor a gyermek

neki szalad valami felnött embernek.) Innye v. hinnye de belém nyilalott. Happaré! vagy rövidítve happ! (Mikor valakinek pl. a lábára hágnak. Tehát bocsánat, pardon értelemben.) Hó = megállj! Jaj! arrogans színezzettel: jaj öcsém, sokat nem tudsz te még! — Án de girhes lova van annak a ti komátoknak. De, v. be! Aj de inalt oszt' hazafelé! *De* becsapta a szél az ablakot! Ez a mi dajkánk *beg* elalutt, *be* nem jön. *De* soká hozza azt a kedves, jó fröstököt. Hé! Tegező és magázó viszonyban: ennye hé mit csinálsz!? Hajja hé! de megjártam ma! „Meg meg itt vagy szúrto Luciper unokája, hé? (Csok.) Ez tehát inkább megszólító szócska a hasonló jelentésű „hékás“-sal egyetemben.

Na mán na! Rosszalása valami nem rendin való dolognak. Azám! Pl. Hát a lúval mi lesz? Azám! Csapp ki dolog után a szántász szilbe legelni! — *Ajjé* bizonyító és csodálkozó értelemmel pl. Van-i gazdának eladó heréje? *Ajjé!* akár száz pengő ára is!

Hasonlóképen erősítő, bizonyító értelmű indulatszó a már. Pl. Na már (bizony!) annál nincs betyárabb fattyú. A' máⁿ nem való. Senki sem látott *már* dühösb vadat nála. (Arany.) Bakk! Tréfás ijesztés. „Bakk öcsém!“ (Csok.)

Ide sorozhatók még a következő csudálkozó és sajnálkozó kifejezések: Ne mongya máⁿ! — Még valami a'! Tyú! Ennye-ênnye! Hm! Hm!

MONDATTANI ÉSZREVÉTELEK.

Több nyelvjárási dolgozat mondattanát, köztük legbehatóbban a Bacsó Gyula adavidéki nyelvjárástanúlmányát (NyF. 37.) keresztülböngészve, mondattani észrevételeiket nyelvjárásunk sajátágaival túlnyomólag egyezőknek találtam. Ugyanazért ezúttal csak olyan sajátágok felsorolására szorítkozom, amelyeket nyelvjárásunk kizárólagos sajátágának gondolok, vagy legalább ilyen vonatkozásban feldolgozva nem találtam őket.

Az ige.

Föltételes mód a fölszólítás kifejezésére: Nem hogy kihajigálnád mán azokat az üvegcserepeket! Hátha odább vinnéd becses ülletedet! — Ugyanaz kérdő formában: Nem húzódnál félre az útambúl?!

Sűrjen hallhatók az ilyen névszói értelemben használt igealakok is: Újj fel a *hiszem* farkára, eriggy el a *tudom* hegyire,

osz kérdész meg tőle, igaz-i; nem *bánombúl* lesz a *bánom*; jobb egy *adok*, mint száz *kírek*; Ű kélme se igen való *adomba* (Adony?). elfogyott a *tűröm*-olaj; be teli vagy *fílsz*-szel; lesz ezír *ne mülass*; a *kivagy*-ig van az ember (ki van merülve,)

Általános alany.

Az alaktani részben már említett *-ódik-ődik* féle reflexiv ige egyes 3-ik személye: megmondódott. Különösen kedvelt forma ez magyarázat adásoknál: először kiterítődik, megszártódik, csak azután rakódik hombárba (a paszuly). Itt az igéknek mondattanilag van ugyan alanyuk, de értelem szerint, logikailag általános alanyú kifejezések; a fenti mondat aktív szerkezetre áttéve s kiegészítve így hangzik: először kiteríti, megszártítja, csak ótán rakja hombárba az ember (a paszulyt).

A *szokás* főnévvel szerkesztett mondat is általános alany színezetével bír: Kentek csak kétszer kaszájják a rétet? Mán e' mifelénk így szokás = minálunk ezt így csinálják. — Hasonló vonatkozásban szerepel a *megyen* ige: mán e' mifelénk így megyen: így csinálják. Így is gyakran fejezik ki az általános alanyt: A' vót a vélekedés (úgy vélekedtek); av vót a megállapodás (abba állapodtak meg.)

A főnévi igenév mint általános alany: tanálni közte zsúzsokost is, de-j-az ídes kevés. Látni niha egy-két darút is, de bijon annak mán a fajja is kipusztúl.

A tárgy.

A főnévi igenév mellett, ha cél kifejezéséről van szó s ha a tárgynak jelzője nincs, elmarad a tárgy ragja, pl. *tengeri törni*, *színagyüteni*, *sírásni*, *paksus íratni*, *favágni*, *kolompír szedni*, *kíve hordani*, (de: egy *kis kolompírt* szedni; nem tud fát vágni.)

Gyakran megtörténik, hogy a tárgyi mellékmondat alanya átmege a főmondatba, mint tárgy, pl. a szegín paraszt ember alig-is alig várja a *telet*, hogy elgyöjjik, osz megpíhenhessík egy kicsit.

Számok egyeztetése.

Olvastam hadházi ember levelében ezt: kívánom, hogy jelen sorajim friss jó egészségben tanájjon. De nemcsak írásban, hanem az élő beszédben is sokszor vét népünk a szám egyeztetés törvénye ellen. E. vétségek lélektani folyamatát nem lehet mindig kinyomozni,

azért én hajlandó vagyok ezeket a pusztá megfélejtkezés, a nyelvi fegyelmezetlenség számlájára írni. Lépten-nyomon hallani efféle mondatokat: Mindig annak a tehénnek a *fiai van* meg. Milyen *hasai van* ezeknek a malacoknak! Olyan jó szaga van *ennek* a kis *piciknek* is (virágoknak). Sőt Károlyi bibliafordításában is bukkanunk hasonló példára: „És ismét az én *szemeim* a világi jót nem *látja*.” (Jób k. VII. 7.) — L. erről Nyr. 9 : 227 és 37 : 178. A sok és a vele rokonjelentésű határozatlan számnévi jelzők után a jelzett szónak *k* többes számú raggal való ellátása népünk beszédében is feltűnő gyakorisággal jelentkezik: ipp' a mi kapunk előtt maséroztak el a sok katonák. Alig hihető, hogy ez a sajátság latin hatás eredménye; inkább a jelzős és jelzőtlen szerkezet össze-zavarása; kapunk előtt maséroztak el a katonák + kapunk előtt masérozott el a sok katona. A beszélő agyában mindkét kifejezés egyidejűleg ébred fel s tolúl ajkára s így keveri (kombinálja) össze — következetesen a jelzős és a jelzőtlen szerkezetet.

A *sok*-kal azonos használata van több gyűjtőnévnek és határozatlan számnévnek, pl. jobb levegő van túlnét, ott ahun azok a „csapat marhák” vannak. Második csapat emberek, akik rámjönnek. „Minden udvarok tele lesznek . . .” (Csok.) „Több magyar nemesek társaságában . . .” (Cs.) „Számos uralkodók . . .” (Cs.) „Néhány szűzekre találtam.” (Csok. A csókok.) „Gyakorta sereg tündérek gyűltek össze a rózsásba.” (U. o.) „Hazámbéli *sok tudósoktól* felőlle Levelem által értekeződtem.” (Weszprémy; Luctus Pannoniae.) „Néhány zöld ingesek agybafoébe verék.” (Faz. Ludas M.) „Nem *minden magvak* csupaszon űlnek a maguk vackában.” (Magyar Fűvészkönyv.)

Lélektanilag érdekes a többes szám használata az efféle mondatokban: Olyan pófákat vág, mint akinek dinnyeföd nem jutott. Ez a tehén hoz olyan tögyeket, mint egy kosár. Itt egy tehénnek a tögyéről van szó, tehát logikusan egyes szám volna helyén ebben a mondatban. Minthogy azonban a beszélő emlékezete egy tárgynak többszöri képét reprodukálja, ez a pszichológiai többes beviszi a mondatszerkezetbe is a pluralitást. Az is megesik, hogy többes szám helyett gyűjtőnévvé alakítja a szót. Pl. Sok katonaság fekszik biz azon a Pesten.

Birtokviszony.

Csonka birtokviszony esete, mikor csak a birtok van kifejezve, ellenben a birtokos el van hallgatva, mert vagy magától

oda értetődik vagy valami épen szóban forgó dologra vonatkozik: se füle se farka; se eleje se veleje; apraja-nagyja, nőstinnyekannya oda gyűlt, veszők feje de megjárta.

Határozók.

Helyhatározás. A hova kérdésre felelő *ba, be, ra, re-*ragok hol kérdésre felelő viszonyban is előfordúlnak: hun vótatok: Dologba. Ides apád is? Az oda vót a vásárra. Hát te jányom huⁿ jártál? Oda vótam a kútra.

Előfordúlnak bizonyos jelzős kifejezések, melyeket nyelvjárásunk úgy bont fel, hogy a jelzett szó képes helyhatározóvá lesz, a jelző pedig a jelzett szó esetét veszi fel. Pl. Zsidóba' még nem láttam kint lakó embert = még nem láttam kint lakó zsidó embert. Asszoⁿba annál külömbet kípzelni se lehet = . . . külömb asszonyt kípzelni se lehet.

A *hova?* kérdő szócska bizonyos kérdő mondatoknak sajátosságos tiltakozó, megeléglő és csodálkozó értelmet ad. Pl.; Adtam már öt forintot, hova aggyak többet? Még a' járta meg, hova mászott oda a ház tetejére?

Említésre méltó a *mindlunk* helyhatározó valamivel tágabb értelmű analogonja: mifelénk = a mi vidékünkön. A *hova* kérdésre felelő s a köznyelvben *hoz, hez* raggal használt helyhatározókban *nál, nél* ragot mondanak (kivételet: *papho'*), pl. Hová micc? Vargáéknál. Mengyek nagyapáméknál.

Időhatározás. *Ra, re-rag alatt* névutó értelmében áll a következő példában: „egy-kettőre vagy egy happra.“ — Pleonasztikus raghalmazás: mikortúl fogva ehelyett: mitől fogva, s ennek különös változatai: *mitűlnön* vagy *mitűlnet fogvást* és *azótátúl*. A raghalmazás további példái: mikoriba, mikorába = mikor; múltkoriba, múltkorába = múltkor; rígenébe' = régen; hajdinánomba' = hajdan.

Óta helyett birtokragos időhatározó: mióta tart ez az alkú? tart vagy két órája = két óra óta; analog kifejezések: esztendeje, hónapja, hete, napja. Az utóbbi rag nélkül mikor kérdésre felelő időhatározó is lehet: néha nap vagy némely nap (Móricz.)

Módhatározás. A módhatározó rag elhagyása fosztó képző után sűrjen előfordúl: kegyetlen elverte; okvetlen elgyere; de melléknév után is: iszonyú elverte rajta a port; roppant ki vagyok állva = roppantúl ki vagyok fáradva.

A *nak, nek* ragnak is van egy módhatározói vonatkozása: ne tedd olyan butújnak magad = ne mutasd olyan butául magad.

A *ból* ragnak is módhatározó jelentése van ebben a szóban: *halálból* (szereti) = *halálosan*.)

Mértékhatározás. Az *egy* határozatlan névmutatónak *körülzörlől* határozószó helyett való használata: mire nizi (becsüli) ezt a lovat? Megír egy háromszáz pengő forintot.

Célhatározás. Érdekes példa a cselekvés tárgyának célhatározóvá való átalakítására ez a kifejezés: mire vígzik? = mit csinálnak. Valószínűleg a mire készülnek, mire várnak, mire számítanak-féle kitételek analogiájára keletkezett. Pregnáns kifejezést is sejt-hetünk benne: mire törekesznek, hogy elvígezzik?

Állapothatározás. *Nak, nek* raggal ilyen kifejezésekben gyakori: csendes fiú ez a Laci; csendesnek csendes, de makrancos is tud lenni. Hallom, hogy szíp lucernátok lett! Szípnak szíp, ami van, de sok kárt tett benne az aranka.

Kötőszók.

A *kötőszókihagyást*, minthogy a beszédnek balladai élénksége ad, nyelvjárásunk is kedveli.

Igy a *vagy* választó kötőszó gyakran kiesik: kell, nem kell, semmi közöm hozzá. Kérdő mondatban: jössz, nem jössz? Adsz, nem adsz?

Az *és, meg, azután* kapcsoló kötőszavak elmaradása: elővette, letette; előkapta, elrakta.

Akár—akár—de: Komád, sógorod, nagy zsvivány = akár komád, akár sógorod, de nagy zsvivány.

A *de* az *is*-sel kapcsolatban legtöbbször kimarad: játszott a kutyával, meg is járta vele. Nagyon hitt annak a Longás fiúnak, meg is itta a levit.

Vannak csak kötőszóból álló, kihagyásos választó mondatok, pl. Meglehet-i reperálni ezt a szekeret? *Vagy, vagy se*.

Az *és* kötőszó helyett mindig *meg*-et mondanak: Ha megfoglak ém meg a görcs meg Csiha csenkátona, szorúszt garasír!

Hanem kötőszó helyett pedig gyakran használják annak rövidebb *ha* alakját; pl. nem én vótam, *ha* Jóska. Nem a tijeid a hé, *ha*-j-az enyém.

A *hogy* mint idő és okhatározó mellékmondatok kötőszava: *hogy* oszt' elvígeztem a dógomat, befoktam; kikaptam, *hogy* eltörttem a korsót.

A tagadás kifejezése.

Az *ám*, erős tiltakozás főként az előző mondat cáfolására: Hamvába hótt ember ez a ti gazdátok! Az *ám*! Csak laknál nála egy hétig!

Való a'. Ez is erős tagadás és tiltakozás: kiteszik még onnan a te szűrödöt! — vontatottan, igenlő fejbólintással: — Való a'! — Tulajdonképen a tagadó szó marad el; egyenes tagadás formájában így volna: nem való a'. Különösen gyermekek, sihederek beszédében járatos.

A tagadás körülírása feltételes kérdő mondat alakjában: hátha a szeme úgy kopog, mint ez a fa, adok neki egy huncut garast?

Élénken színezett beszédben gyakori az *is* kötőszóval kifejezett tagadás, így: Voltam is én még akkor 9 éves! ~ nem voltam . . . — Ippen hallgat is a' most terád ~ nem hallgat . . . Dehogy is jövünk ide.“ (M. P. Hajd. éjsz.)

Tagadó feleletet rendszeren nemcsak tagadó szócskával, hanem a mondat tagadó ismétlésével adnak, pl. Vótál máⁿ Debrecenbe? Nem vótam még én. Megmontad ángyodnak, hogy kapájja be a szőlőt? Nem montam biz én.

Tagadó értelmű ige után a mellékmondatot tagadva használják: vátig tagatta, hogy ű nem csinálta; megtiltotta a bíró, hogy a legínyek ne danolásszanak.

Itt említem föl a tiltásnak gúnyos biztatással (felszólító mondat) való illetén kifejezését: Jól van jól, csak hincserkedj sokat avval a kutyával! t. i. majd megharap.

Névmások.

A vonatkozó névmás három alakja közül *amely* nem használatos. Helyette mindig vagy *ammék* (amelyik), vagy *akki* áll, még pedig *ammék* a kérdésre való felelés, vagy a vonatkozásnak a főmondatban való kiemelése esetén, pl. Mék ásót adjam oda? *Ammék* a kamorába van. Az a lovam döglött meg, amméket Lőrinc vásárkor vettem, ellenben: megdöglött a lovam, akkit Lőrinc vásárkor vettem. Az *amméket* személyre alkalmazva is használják, pl. Mék szabó? Amméknek az az eladó lánya van.

Jellemző a *magam* visszaható névmás nagyfokú kedvelésére, pl. Templomba mígy, lelkem? *Magam* is oda igyekszek. *Magad* is (te is) eljöttél? *Magatok* és kitanýztatok? *Magad* vagy a? *Magam* vagyok. (Te vagy az? Én vagyok.)

Red?
 A vonatkozó névmásnak a kérdő szócskával összekötött alkalmazása elválasztó kérdéseknél nyelvjárásunkra nézve is jellegzetes; pl. komja-i, mi-i, csak sülve-főve együtt vannak. Ragozott alakban, sőt az állítmány közbevetésével is használatos: Kenyeret vitt-i, mit-i, csak megállította a finánc. (Ezír-i, mír-i, csak ott hatta). — Sőt nem ritka eset, hogy a névszó kérdő szócskáját a rá következő állítmányra veti át: szegbe lípett-i, mibe-i, csak nagyon megdagadt a lába.

A mutató névmással bizonyos mondatrészek kiemelését, nyomtatékosítását eszközlő nyelvjárásunk olyan formán, hogy az illető mondatrész ragjait fölvéve, hasonlóan az értelmezőhöz, megtöri a mondatot. Pl. „A másodikho, aha közeléb van“ (Hort.) Rossz ember a' kírem. Elkívánnya a szegíny ember fáraccságát, de a bírít, azt csak kítelen-kelletlen fizeti.

A *képest* hasonlító határozói névutó nem mindig közvetlenül, hanem a *való* participiális szócska közbevetésével járúl a maga ragos főnévéhez. Pl. Aho' való kíppest ~ ahhoz képest. Ez a tél még csak szenvedhető a tavalyiho' való kíppest.

Szigorú szórendet tartó népünk beszédében is van példája az inverzióknak pl.: Te, gazember te, aki pokolra való vagy“, mondat szórendjét így fordítja meg: „Te, gazember te, pokolra való aki vagy!“ Ez az inverzió ebben a formájában állandó káromkodás-mintává lett. „Nyavajás birkatolvaj aki vagy!“ (Móricz: Cz. Nyakó juhászék.)

Jelzők.

Pleonasztikus jelzős kifejezés: tartozó kötelessége. — Birtokos jelzős összetett főnév, mint jelző: senkifia ember. A juhot nehezebb fejni, mint *nímely rísze* tehenet. — Pusztza főnév, mint jelző: Nagy disznó ember vót az a török. Szép darab jószág. „Nagy guta bot.“ (Csok. T.) „Ez az aprós munka kijött ezelőtt *darab* idővel.“ (Csok. A csókók.) „Énekléssel tették fel az oltáron levő *rakás* jácintra.“ (U. o.) „Jó gazda Ormós Mihály.“ (Móricz: Nagynyitu Ádám.)

A jelző értelmét nyomósító jelzők: kegyetlen jó ember (nagyon elterjedt), lusta nagy kenyír, drága szíp kisasszony; ugyanilyen viszonyban forognak még: iszontató, borzasztó, rímsíges, rímítő melléknevek.

A határozószóknak és határozóknak jelzőkkel való nyomósítása is igen felkapott dolog: nagy níha; nagy rítkán; nagy ríg; a

jó múltkor; jó rígenébe'; ídes kevesen; ídes keveset = kevésszer; jó öt kiló; jó két míly főd; jó két órája.

Az *egy* mint számnévi jelző, a pénzegységnevek és az „esztendő” szó mellől rendszerint elmarad. Pl. Az írásra forintos bélyeg kellett = *egy* forintos bélyeg. Hogy vót a tojás? Garas = egy garas. Hát a barack? Krajcár = egy krajcár. — Ha városba' laknék, nem írném én meg az (*egy*) esztendőt se. (Hort.)

Sajátságos a kérdő névmás jelzősítése ilyen kifejezésekben: Hogy bännak ott az emberrel? Attúl függ, hogy ki kicsodás? = milyen ember. Hogy kél az ílet szomszíduram? Hát ki micsodás: hat forint, hat ötven, még hatvanra is felrug (aszerint, hogy silányabb-e, vagy mutatósabb.) „Érdeklődik, hogy micsodás rendben tartják.” (MP. Hajd. é.) „Tanítanak, hogy személybeli virtusaik milyen és micsodások valának.” (Weszpr. Luctus Pann.)

A nyelvi kiegészülésnek érdekes példája az igenévi képzőnek következő kapcsolatokban való szerepeltetése: Van-i bátyádéknak borsajtójok? Vanni van, de nincs benne köszönet. Szabad-i, bátyám, egy kis epret szedni? Szabadni szabad, csak az ágát le ne tördejíték. Nem vóna kelmednek öt pengő forintja? Vóni vóna, de jaz is adóba kell. Üt-i ez az öreg óra? Ütni üt, de csak ha neki tetszik.

SZÓKINCS.

Foglalkozás.

A mezei ember dóga: *szántás, vetés, első kapállás, másoccori kapállás, aszottolás, takarás, aratás* (egy pár cseléd összefog. A kaszás ember vágja a rendet, a félkezes szedi a hónajt, *hónajjoz*. Estę kívít kötnek, ótán keresztelnek. 18 kive egy kereszt, a legelső kive: a pap, a legalsó: a papné. Vígfitre a kaparikot gerebjélik össze. Ammi ott marad, aszt maj' valamék szegin, *szedegető asszon* szedi össze). *Hordás, nyomtatás* (ágyást csinálnak vagy beágyaznak. Szalmát szednek. Kéccer fordítanak. Karimáznak. A szalmát lehorgyák. Vagerebjézik. A szemet összetosztítják. Ha nyomtatás közben eső kerekedik: medvét fognak vagyis összetosztítanak szalmát-szemet s ez a medve. Az összetosztított szemet felszórják. A szóró először csak nagyol, csak másoccorra tisztál. A pévát meg a töreket csomóba rakják, a szemet behorgyák a hombárba vagy a szuszikba, az ocsút a lúnak aggyák, a toklászt meg a tyúknak.) *Ugarolás, tengeritörís, csutkavágás, behordás, tűzrevalóhordás, szüret.*

Az asszon dóga: *a mosás* (szapújja, kikíti, kifőzi, tisztájja a ruhát), *főzés, süítés* (buzábúl, rozsbúl vagy kétszeresbúl), *megszítál* (langliszt, tisztaliszt, derce, korpa, kovászt ásztat, kovászt tesz, bedagaszt, kiszakít, füt, bevet, ki-szedi s megmossa a kenyeret.)

Házi állatok.

Liba (soha se lúd); ruca (soha se kacsza, se réce); gácsér (hímruca); gunár (hímliiba); tyúk, kokas; jérce, kappan, csirke (soha se csibe); iromba tyúk = hamvas szürke; pulyka; tehén, bika, üsző, tinó, ökör; lú: csödör, kanca, csikó, gyermeknyelvben: csida, cocó; sertés, disznó vagy disztó; kan, koca (nőstény), magló disznó (tenyészt sertés), ártány (herélt); kos, juh, ürü; birka, bíрге, tokjő, bárány, (gyermeknyelvben: bari); macska, kandúr, cica; kutya (kan és szuka). Egyéb állatnevek: *csover* (veréb), *libuc* (bíbic), *tövískes disztó* (sündisznó), *hörcsök* (hörcsög), *vakondok* (vakond), *Szűcskatibogár* (Coccinella), *varangykos bika* (varangy.).

Állat hívogató szavak:

a libát: gazi-gazi; v. libu-libu, ök-ök.
 a rucát: tas-tas-tas; v. kúr-kúr-kúr.
 a tyúkféléket: pire-pire-pire;
 a pulykát: pí-pí-pí-pí;
 a sertést: mancsi-mancsi-mancsi; cika-cika-cika; paci-paci-paci-paci;
 kucu-kucu; kuc-kuc-kuc;
 tehenet, lovat: ne-ne-ne Villás ne-ne;
 bornyút: boci-boci-boci; bocikám!
 a csikót: csida-csida-csida; csidukám; v. csinu-csinu. Kergető: csina te, csitte!
 bárányt: bari-bari-bari;
 macskát: cic, cica, cic; cicic;
 kutyát: egy füttyentés és a kutya neve, uszító szavak: uccu te; fogg meg te; kab meg te; rajta te.

Űzők:

szárnyasokra: hiss te; hissetek el te; hissú!
 kutyára: takarodj, 'stort ki te; issz te, mars ki te; iszkirí te;
 lovat megindító és biztató szó: gyi te; megállító: hó, hóha;
 ökröt igazgató szavak: csalé (jobbra) hőkk (balra); megállító: hó, hóha;
 disznó űzésére: kuss te, hujj te; durván emberre is: kuss, kusti!

Állati hangokat jelölő ígék.

A kakas: kukorikol.
 A tyúk, jérce, kotló: kárál, karicsál, kotkodácsol.
 A liba: gágog vagy gigágog.
 A ruca: hápog.
 A veréb: csiripel, csipog, sipog.
 A disznó: rőfög, rí, kuncog, visnyog.
 A tehén: bög vagy bűg.
 A kutya, kuvasz, komondor: ugat, vonít, vakog, vakkant, morog, nyí, szűköl, nyafog, makog.
 A macska: nyávog, nyirvákol, kornyikál.
 A daru: kurrog.
 A gólya: kelepel.

- A szarka: csereg.
 A ló: nyerít, nevet, horkol, horkant, nyihog, fú, tüszköl, soroglyázik.
 A fülemile, pacsírta, s általában az éneklő madár: füttyöl.
 A fecske: cseveg, csicsereg.
 A béka: brekeg, berekekézik.
 A bárány, juh: béget.
 A tücsök: cirpel, hegedül.
 A rigó: rikót, nyávog.
 A vércse: virnyfkol.
 Az állat általában, de különösen a tehén bújja a párját v. fiát (mikor keresi, v. búsul utána.)

Becző keresztnevek:

- Sándor: Sándri, Sanyi, Sanyó;
 István: Pista, Pesta, Pisti, Esván, Istók;
 János: Jani, Jancsi, Jankó;
 György: Gyurka, Gyuri;
 József: Jóska, Józsi;
 Gáspár: Gazsi.
 Lajos: Lajcsi, Lajkó, Laji.
 Zsuzsanna: Zsuzsi, Zsuskó, Zsuska, Zsuzsika;
 Katalin: Katica, Kató, Kata, Kati.
 Juliánna: Júcsa, Júcsi, Julis, Juli, Juliska.
 Erzsike: Erzsi, Erzsók.
 Mária: Mari, Maris, Mári, Mariska.

Mértékek.

A törvényesen megállapított tizedes mértékrendszert — főleg magán-érintkezésében — népünk állandóan figyelmen kívül hagyja, s egymás között még mindig az ósdi, német mértékek szerint mér, ad-vesz és beszél. Ime: **hosszúságmértékek**: col (= hüvelyk: sukk = 12 col; róf = egy karhossz, 75 cm); annak fele: félróf, negyede: fertályróf; lópís; milyfeöd. Tágabb értelműek: egy arasz, bakarasz; egy hajítás; egy puskalövés; öl = 2 méter, 4 lópís; sing = könyök.

Ürmértékek: véka (szemesterményekhez), köböl = egy zsák; akó, icce, meszely; (1) mőrő (tejfel), egy porció (pálinka bizonyos karcsú, magas üvegecskében); ide sorozható még: a cseber; hombár (deszkamagtár) kanta és góré (tengerinek, pl. egy góré tengerim vóna eladó.)

Területmértékek: niccögöl; egy nyilas (szőlő), egy láncajja (föd); egy víkás, zsákos v. köblös föld.

Súlymértékek: font, továbbá az új kila, mázsa.

A **pénzegység** tekintetében is harmadízigen való elmaradottság jelentkezik: a fitying, garas, hatos, pengő, bankó (vas, tallér, suszertallér, picula, fabatka [?] szélére hallható, kivált az öregebb rend szájából.)

A ház.

Pitar (konyha), kisház, nagyház, gátor, ereszejja ~ csorgó, patka, kuckó, sút, szuszik, boglyakemence, kamora, padlás, melyre a rajtoján jutni fel, tűzfal,

mestergerenda, szemödőkfa, berena, veréce, rács, hidlás; előtte (kemence elzáró); a házhoz tartoznak a: góré, öl, istálló, tyuküllő és szín, tekerőskút, szivárványos, kút, mely mellett a hatóság által, tűzoltás céljára rendelt kapitányvíz áll.

Kerti virágnevek.

Portolánka, hajnalka, kenyírmorzsa, estike v. éjjeti viola, pézsmavirág, petónia, napimádó, boldogasszony, bécsi rózsza, verbená, mályva, fukszia, tátogó, bojtocska, császárszakáll, bazsalyikom, rezida, orgona, georgina, szalmavirág, istenfű, porcsin, tubarózsa, leánder, jázmin, őszi rózsza, tulipánt, vasvirág, szarkaláb, papucsvirág.

Bútor.

Téka, (Csok.) komót, almarijom, nyoszolya, tulipántos láda (és ládafia) póc, vacok (fekvőhely), lóca, dikó, rengő, dagasztóláb, kupújka, (gyékényből font tojástartó.)

Ruhanímű.

Női: rokolya, víganó, pendej, botos, fíkető, komótcipő (félcipő), kisbunda, dézbunda, fűrevaló keszkenő, kötő, topánka, karkesztyű v. karmantyú, szoknya, lipityánka és cipők (nom., birtokraggal: cipőköm).

Férfiruha: újjas, zeke, dolmán, puzsli, suba, lajbi, derikre való bekecs, ködmön, szűr, guba, bunda, buda, kucsma, sipka, lityak, kalap, gatya, fejrímű, bokatekerő, nyakravaló, daku v. dóka = télikabát.

Gyermekruha: putina, kantus; tisztálkodás (vasárnapi tiszta ruhaváltást jelent.) — A felső ruhát *ötő* ruhának, a fehérműt *testi* ruhának nevezik.

Szólásformák.

Mire vígzik? = mi' csinálnak?

A más héten = a múlt héten.

Minden jóllakásnak meg kell adni az árát = Isten nevébe', potomra semmit se adnak.

Spekulál, mint Hatvani az árokba = töri a fejit valamin.

Jól odasóztam neki = rávágtam.

Elcsapta a szilva a hasát = német hast kapott.

Szent heverdel nap = mikor szünetel a munka.

Mindíg van valami menőkéje = útja.

Tisztúlj a szemem elől = takarodj.

Nem íret te aszt fel avval a csontvágó eszeddel = nem érte meg.

Szúrja az órát = nem teccik neki.

Tartja magát, mint kécs csű tengeri egy zsákba: kényeskedik, hegyel.

Hadd a maga kinnyára: ne segíts neki, ne szójj hozzá.

Parancsojja vagy csak mongya? = olyan embernek mondják, aki utasításokat ad anélkül, hogy joga volna hozzá.

Tűzházlátni vagy háztűznézni = lánynézőbe menni.

Bikéssíges felfordulást kívánok = Tréfás búcsúzás hosszabb útra indulótól.

Ki vót itt? Tuggya a fittyfene = nem tudom.

Tuggya a dürgist = járatos vhol.
 Kinyalta magát = kicsipte.
 Úgy níz az emberre, mint akinek dinnyefeőd nem jutott = savanyún.
 Elmírte a farkát = elbízta magát.
 A' máⁿ nem járja = nem illik.
 Büdös, mint a vesztís = dohos.
 Sose vaót a' világlefitebe takaros ember = nem becsületes.
 Olyan, mint az írt kelís = nyafogó, nyugós, kényeskedő gyerekekre mondják.

Alább való a hátramenésnél: undok (jellemileg is értik).
 Hallgat benne a pályinka = (humorosan) tele itta magát.
 Az egérluk átszógál a falon = átnyúlik.
 Halomásom törtíne = ha megtanálnék halni [halomás = hallomás analogiájára].
 Vótír nem ád a zsidó semmit = azt szokták leinteni vele, aki ősei vagyonával kérkedik.

„Fakó szekér kenderhám
 Mind a kettő rossz szerszám.“

Fakó szekér = vasazat nélkül való parasztkocsi.
 Az Isten akárhová tegyen v. } = enyhébb szitok.
 Az Isten tegyen a villahajtóra }
 Csak a' neki = vmi tettere biztató helyeslés.
 Tán elmentek hazúrúl? Tán elment az eszed?
 Elhúzza a nótádat = elbánik veled.
 Szájba danol = pofon üt.
 Ázik a kötél = gyermekek veréssel való fenyegetése.
 Bekapta, mint é tyúk a taknyot = mohón.
 Nem fred meg hajason, } = kalandos tervről való lebeszélés.
 Kopaszon is bajoson }
 Jól felhajtott a garatra = berúgott.
 Mikor a gyermek kenyérér kuncog az anyján, így szól: „gyfk mán na egy kis kenyeret“, az anyja, ha nem akar adni, ezzel a szójátékkal utasítja el: „A gyfk a lyukba lakik!“
 Sok embernek nem harangoztak ott a Kaponyába = eltették láb alól titokban.
 Lemenne az a fődrúl is = bátor ember.
 Ismerem a cszíót v. } = átlátok a szitán.
 Ismerem a házzámot }
 Vínebb, mint a mátai út = nagyon öreg.
 Város csesít szopja ez a bornyú = satirikus célzás arra, hogy a városi hivatalnokok marhájának jobb legelője van a polgáremberénél. Debrecen város D. V. jelzése a nép csipős magyarázata szerint a. m.: „Dugd el, Vidd el!“
 Fizetése 2 forint meg „gyerünk elő“ = szabad lopás.
 Megcsipte a bögöly v. nem szerette a vizet = megugrott a szolgálatból.
 A tályog ölje meg = szitkozódó kifejezés.
 Mindig egyformán kél a kölesse = egykedvű, vidám, közönyös minden helyzetben.

- Ingyen házzal tart vkit = fizetés nélkül ad teljes ellátást.
 Szálkásak a fellegek, eső lesz = időjósítás.
 Sok ház ég belől, hogy nem látszik kívül = világ elé nem vitt családi bajokra mondják.
 Ájlik belé a rossz = szelídebb átkozódás.
 Egyik üdö ellensége a másiknak = az embernek mai jó dolgát holnap rosszra fordíthatja a sors.
 Gondolóra veszi magát = meggondol, elhatároz.
 Szívesen, máskor is, ha úgy esik = választ a köszönetre.
 Árába' van vmi = drága. Pl. olyan árába' van ez a tehén, hogy borzasztó.
 Megmontam ezen szent szóval = betűről-betűre így mondtam.
 Felvesz = felfog (nem jól veszed fel a dógot).
 „Óh édes eszem toj meg.“ (Csok.) elcsudálkozó kifejezés.
 Kíféslük vlmije = bajba kerül.
 Eb a lelke országán = zsörtölődő szólásforma (Csok.)
 Sutra puja = hallgass gyerekek!
 Tartsa meg az Isten, mint rostába a vizet.
 Első nyeres kutyavesztés = Ne örülj mindjárt szerencsédnek.
 Lé tart szógát, hús meg gazdát.
 Akár a kutyát a karóho', akár a karót a kutyáho' = akárhogy csinálom, nekem baj.
 Maj' ha fagy, hó lesz nagy, rípa terem vastag, nagy = azt lesd!
 Várhatsz!
 Dongó repült a trombitába = ha valaki nótázás közben köhög.
 Bűdös neki a dolog = nem szeret dolgozni.
 Sarkadiné, Sarkadiné, kifutott a savanyúlé = ha főzés közben az asszony kimegy beszélgetni, ezzel figyelmeztetik.
 Míg valaki tüszkölni tud, nem halálra való.
 Níszhetem oszt a napot, hogy magoss = elülhetnek.
 Rossz fába ringatták = haszontalan ember.
 Bankahiten = vadházasságban énekel.
 Hosszabb pintek, mint szombat = ha valakinek az alsószoknyája kilátszik.
 Az vóna még csak az ecetágy = az volna csak furcsa.
 Padra szorúlt a kis csizma = meghalt.
 Beszélhetsz neki, akár a beteg németnek.
 Közosztóra kerül = az örökség a testvérek és rokonok között.
 Aluggyunk az Úrba, mint a szováti káposzta az útba.
 Orrod túlle fokhagymás = Nem kapsz belőle.

Tájszavak. Jelentéstani sajátágok.

- ágyamejjik: az ágy és fal közt levő apolgat: csókolgat.
 hézag.
 ágyás: alom a jószág alatt. bugattyú, zugattyú: egy zsindey
 abarász, mega.: meghiányosít. hosszú zsinór végére kötve, melyet
 ajnároz: ápol, táplál. a gyerekek kinyújtott karral forgat-
 állapotos: terhes. nak s tompán bűgő hangot ad.
 alit: vél, tart. MTsz. I. 190.

- békanyúzó, hutykora, facuca : fabicska.
 bírbitél: babrál, MTsz. I. 134.
 bábolodik: bíbelődik.
 bizserékel: gyengén csiklandoz.
 butykos: szűkszájú, kis korsó. MTsz. I. 204.
 babrás: aprólékos, pepecselő munka; a MTsz. csak „sűrűpettyes“ értelemben ismeri.
 bazzajog: mosolyog. MTsz. I. 107.
 basztirihuri: kedélyes káromkodás.
 bakk! gyermek ijesztő szó.
 bekámpecel, bemurel: meghal.
 bársánybikája: nagytestű, nagyerejű („Dődimiklós“) ember.
 behemót, dromedár: idomtalan nagy ember.
 bakalász: botorkál (M. P.)
 bicéertes: biccentős, sántikáló (M. P.)
 báván: bámészan. (M. P.)
 bojszás: bajúszos; szőrös. „Csóválta tüzes szemű, bojszás fejét.“ (Móricz: Jarabin mester.)
 bojgó: hajnali harangszó. „A sugár-toronyba ráhúzták a hajnali bojgót,“ (M. P. Hajd. éjsz.)
 badár: nyalka, fényes, tetszetős. „De az ő badár szemétől nem lettem egy virágot“ (Fazekas: Szívem, eszem).
 butykombárezik: hengerbuckát hány.
 bakácsol: baktat (Fazekas).
 behongorodik: a virág, mikor összehúzza a szírmát.
 bekajel: megesz.
 bejár: elég lesz (b. ez a cipő két hétig).
 babírkál: babrál (Csok. A Tavasz).
 beleznya: száradt szőlőgaly kiszült levelekkel, lesárgult fürtökkel.
 bakhec: félkegyelmű.
 billeng: pici szőlőfürt.
 bócéros: bolondos.
 böllér, bébillér: aki öli és felbontja a disznót.
 bruhézik: buzog a forró víz; úgy alá-bódítettem a vasfaziknak, hogy csak úgy bruhézott a lé.
 buckó: nagy buckó gyermek; kővér, pufók.
 csájfétás: bolondos; felragacsolt sarkú csizma.
 csatorál: kiabál, pöröl
 csalapál: hadonászik.
 csikol: csiklandoz MTsz. I. 314.
 csutak: szalmacsomó, mellyel a 16 szórét tisztogatják MTsz. I. 372.
 cihol: köhécsel.
 csülökre, fülire-farkára: dologra biztató indulatszavak.
 csurak: szűrfajta (M. P.).
 csátibot: tölgyfabot.
 curukkol: hátrál.
 csoeto: mi az? Tót szó. Csoeto Lázár? (Csok.)
 csupádon: csupán; Fazekasnál csupádokonn. „Ha mindjárt csupádon széillel élnének is“. (Csok. Dorottyá.)
 csatak: lucsok, víz. „Ismét a földnek gyomrába leszivárgott a csatak. (Csok.)
 csompojgat: becéz, bíbelődik vele.
 csetres: mosatlan edény.
 csámbókos: félkegyelmű.
 csámbúrdi: lomhán, lassan járó gyermek.
 csermakló: huncut; nacs csermakló ú kelme.
 csendítenek: mikor istenitiszteletre való beharangozás előtt figyelmeztetőül meghúzzák az öreg harangot. MTsz. I. 286.
 csetkel: ostorheggyel csipdesi a ló fülét.
 csihari: nyavalyatörés? Maj' kitért a csihari, úgy megijedtem.
 csomota (csemete?): fajta; semmiféle csomotám se hallott ijét.
 csörmő: nádtörmelék.
 csutkázik: kukoricakóró.
 drümöcköl: erősen nyomkod, dagaszt.
 dücskő: tuskó.
 dúzmadt: düzzadt. (Düzzadt szemű szőlő, ellenben duzmadt pófájú hőr-csög.)
 drágalátos: kedves (gúnyosan).

- dézbunda: díszbunda.
 dufla: kettős.
 dedkenyér: kicsi kenyér (cipónál nagyobb).
 dalmahodik: testesedik.
 dérendóc: durcáskodó gyermek.
 dobbanáshésig: tikkasztó meleg.
 durál, nekidurálja magát: neki bátorodik.
 elsőbb: először, előbb, „Elsőbb én be-szélek!” (M. P. Hajd. éjsz.) „Mikor elsőbb vándorlott” (Faz. Ludas M.)
 ejt: ás; lejjebb ejtik a kutat. MTsz. I. 471.
 elkápányoz: elüt a kezéről huncut-sággal.
 elsuvaszt: elcsempész.
 éhkoppfröstök: kora hajnali fröstök (M. P.)
 érzékeny: éber (kutya).
 ejtődzik: az ember vagy jószág: pihen, lehever.
 felkipél: felpofoz.
 fürgettyű: pergettyű; gyermekjáték-szer.
 fikomatta: zsörtölődő indulatszó.
 félcsipőjű: bolondos. MTsz. I. 562.
 félmarik, összemarik: az egyik, illetve mindkét tenyér öblös összeillesztése, fagyóka: olmos eső. MTsz. I. 531.
 félrevaló dolog: természeti szükség.
 fordít az idő: fordúl a szél. Akármer-ről fordít az idő, arra állítják a jó-szágot. (Hort.)
 fájin: finom. Az elsőbkek felette fájinok. (Csok. Levél Puky I.-hoz.)
 fintok: a fenkő tokja.
 felcsicséz: felpiperéz. (Csok. Lev. Kul-csár I.-hoz.)
 feltetszik: megjelenik, feltűnik. „Sőt feltetszett két új fényünk E kellő plánétával.” (Csok. Isis és Os.)
 feltorkolni: a szőlőt; tőkéje körül fel-hányjni a földet.
 felhental: felboncolja a disznót.
 farda: ferde.
 faszari: fősvény.
 feldűz: feldűzza az orrát, megorrol.
 félkezes: marokszedő.
 félkézkalmár: vásári tolvaj.
 fincoltat: ugrat, táncoltat.
 fonnyólé: melyben a hurkát főzik.
 MTsz.: abárlé.
 fonnyózni: abálni a hurkát.
 fukuzál (fugizál, fugál, lat.: fugo): iskolát kerül.
 fütülvalófa: fejfa.
 fogjos hely: szoros. (Csok. Lev. any-jához.)
 gádzso (cigányszó): paraszt.
 gacsol: gáncsot vet; de a csizmát is ki szokták gacsolni, félretörni.
 gacsos: csámpás.
 guberál: eltesz v. elővesz. Hova gu-beráltátok a pipámat?
 gurdin, tarack: mezei dudvafélék (M. P.)
 garmadába törik: a kukoricát.
 gyakortább: gyakrabban.
 gyelánt: gyanánt. „Himes pávamadar gyelánt begyeskedik.” (Móricz: Hajd. é.)
 gyalogszeres: gyalogos.
 gilt (német): érvényes.
 guga: kelés a malac állán.
 gubacsapó: kiveszőben levő mesterség.
 guruci, gölödiny, sulyom: tézstafajták.
 gulincás, godúc: gunnyasztó, beteg csirke.
 gányol: megányolja a kaszát, csak úgy futtában kalapálja meg.
 gügyorodik: guggol, görnyed. (Csok. Lev. anyjához.)
 gindelli, gindi: kutyasintér: Horihorgás emberekre is mondják.
 görgicsél: kiürtett poharát az asztalon görgeti, annak bizonyítására, hogy mind egy cseppig kiitta: „grundol”.
 Jelszó ilyenkor: „Fel a fára!” T. i. aki nem tud jól inni, meneküljön.
 gykol: meggykol: megkínoz.
 gyermekős: gyermek.
 gór vagy góral: „hajtani, lökni, dobni: ezek mind egyet tesznek. Ezekről frequentatívumok: hajigálni, lökdönsni, dobálni: górní. A górasnak ismét

frequentívuma: górálni; és melyik nyelven lehet ezt a szót ily sokat jelentő szóval kitenni? Tiszamell.“ (Csokonai jegyzete.)

happaré: hopp, pardon! (MTsz. I. 807.)
haneha: alighanem. „Azonban haneha igaz.“ (M. P.)

hátal: hátan hord.

höntyölt: gombócot gömbölyít.

hőköl: hátrál.

hummog: orra alól beszél.

hízak: hézag. „S midőn egy hízakonn szépen Leakarna csordulni.“ (Faz. Danae.)

hápápol: a ruca. (Csok. A Tavasz.)

had, hadak: család. Baloghadak ~ B. család.

húz: iszik. Húzd meg az őrost: igrál egy jót belőle.

hibás: eszelős ember.

hozzátér: hozzáfér.

habókos: hóbortos.

habuckol: lubickol. A lúk csakúgy habuckoltak a sárban, a kerékagy meg lemerült.

hagyúl: meghagyúl a ruha, elveszti a színét.

hebrencskedik: kapkodva, darálva beszél.

herdül: megherdül a hordó, mikor már kevés van benne.

herpit: akinek „sikót a mejje“.

happog: hetvenkedik.

handarikázik: forogva szalad (malac, bornyú) MTsz. I. 801.

hittyes: rátarti, parádés: hittyes kocsis, h. paripa.

időmbeli, velembeli: egykorú.

ihin: ehol.

ital: ivás. „Könnyű italú, jó tiszta víz“. (Weszp. Eg. reg.)

ítel: evés. Egy ítelin megeszi ezt a ruca.

itkes (étkes): jó étvágyú, nagyevő.)

flő: eledel. Az állat is flővel il.

istenviláguntig: végérvárhatalanúl.

idős: rendes. Nem idős (nem rendes) dolog.

itflet: vihar.

ímínk: étkes.

irdatlan: faragatlan. (M. P.)

ingebinge: a dolog i.-je: nyitja, magyarázata.

Józsep: József.

jaszli: zsidó.

jószert: jóformán. (Faz.)

jobban, jobbadán: leginkább. Kik ingbe járunk jobban: leginkább. (Hort.)

kótyázni: kótya (labda) játékot játszani. MTsz. I. 1194. (4.)

kuszbitol: koptat.

közföd: távolság. Nagy k.

kótyonfitty: semmirekellő (Csok.)

körtfhajigáló: boka, lábfej.

kunnyó, kosurnyó: kunyhó.

kutrica: rekeszekre osztott disznóól (M. P.)

kúrját (kuriát?), kiát: segítségért kiabál.

kucik: kuckó.

kotú szagú: iszapszagú, dohos.

kifokad: felcsattan, szitokba tör ki.

kornyadozik v. gúrnyadozik: bágyadtan, betegen húzódozik.

kolokánfú: egy mezei fűfajta.

kolmarkoson: símán, hízelgően beszél,

kókkadt: lankadt. „Kókkadni; összevaskva: megkókkadni, lekókkadni, elhervadni, elalélni, meglankadni. Je-

lesben a plántákról, mikor azok vagy az új ültetés, vagy a hőség, vagy a féreg miatt szenvednek. Tiszamell.“ (Csok. jegyzete.)

konya: lehajló, kusza. Konyafülű malac

kuttog: hallgatva vár, lappang, ólálkodik. (Csok.)

kerülkőzik: kerül.

kármentő: csapszékben a léccel falazott söntés.

kübeli, kecskececsű: szőlőfajok.

kanyargatni, síkárkózni: jégen csúszkálni. MTsz. II. 385.

kajsza: ferde.

kiszógál: kitölt (katonaságot, iskolát).

kacska: nyomorék, befeléhajlószerű.

kajács: ferde, félreálló.

kapatos: pityókás.

karicsál: a tyúk, ha megtojt.
 karisztol: a búzát szórás után nagyjából még kézzel megrostálja.
 kászolódik: készülődik.
 kendik: megkendik. A szegény embernek vasárnap is annyi irkezése van, hogy éppen csak megkendik — mosdik.
 kentefentél: csinósítja magát.
 kontrabont: viszálykodik.
 kotyesz: tréf. has.
 köszkőpüködik: sürgölődik, foglalatoskodik.
 kukora kalap: pörge k.
 kaszirál: kajszán, ferdén megy.
 kopik: fogy (a bor).
 kutakodik: szaglászik.
 kutyúl: kavár.
 koppóvíz: koppasztóvíz.
 lítel: élet. Az ám a lítel!
 latya: pocos veréb, tollatlan madárfiók.
 lomotol: kutat-fitet, zörög, tesz-vesz.
 MTsz. I. 1357, (1.)
 lopótök: amivel a bort szívják a hordóból.
 léhító: naplopó.
 lapos: kiszáradt tófenék. (Csok.) MTsz. I. 1294. (3.)
 lator: szoknyavadász. MTsz. I. 1300. (3.)
 lihog: libeg (a tűz.)
 lóger (Lager): tanya, takarmánylerakóhely.
 lang: láng. Föllobban villogóbb tűzzel a harc langja, Verdesi a padlást a csatázók hangja. (Csok. Dor.)
 lelke: java valaminek.
 labodázik: fecserli az időt.
 lélicázik: játszik, repdes (a pillangó).
 letykál a kutya: mikor eszi a levest.
 lillékel: liheg, meleg időben a tyúk csakúgy lillékel.
 luzmi: piszkos. De luzmi egy ember.
 megmocskol: leszid. MTsz. I. 1467.
 motyorikol: motyog, dűnnyög. MTsz. I. 1486.
 meddigre: mikorra.
 meghány: megver. „S azzal tarkótól talpig meghányja keményen.“ (Faz. Ludas M.)

módi: divat. „Bejött a félélnkség puha módija is.“ (Csok. A haza. f. ö.)
 megkenyerez: kenyéruzsónnáját elfogyasztja.
 másol (a tehén): ha másodszor folytat.
 megpázmál (az eső): szemelve megcsapkod.
 megannyi: kétannyi. „A férfi megannyi, mint az asszony, látom.“ (Csok. Dor.)
 mismás: bizonytalan, megbízhatatlan.
 más: az előző. A más héten: a múlt héten. „Azt álmodtam a más éjjel.“ (Csok.)
 meg v. lepocsíkol: csúffá tesz. „Boszszújára barátod védjének lepocsíkolák.“ (Faz. Csok. és F.)
 megegyesíti (a tengerit): egy szarát meghagy egy tövön, a többit levágja.
 megmegy: elfogy
 melák: bárgyú, szájtáti.
 macsugula: tökkelütött, sült paraszt.
 mancsikol: szétdőrszöl, összemorzsol.
 mazúr: piszkos; be mazúr ember!
 E' se fürdött azóta, hogy a bába megfűrösztötte.
 menyasszony: ivás közben elázott korhely cimborá.
 mezerél, tallós: szüret után a tőkéken felejtett billenget keres.
 miskulancia: csalafintaság.
 mohos: mohó, aki mohoskodik.
 ne: nesze.
 neszes: figyel.
 nekiveselkedik: neki fohászkodik.
 nyargalóra töltött puska: egy szem ólomgolyóval töltött p. (M. P.)
 nyűzsből: fireg-forog.
 nagymóles: nagytestű.
 nyűlfekvésnyi (hely): ahol egy nyúl elfér.
 nyalka: csfnos, gavalléros. „Hát mikor ráadták a nyalka szerszámot!“ (Arany.)
 napnyugoti kalmár: szajha, ringyó.
 nyaklik (a bicska): vágás közben hátracsuklik.
 nyiszol: életlen késsel vág.

öbön: tésztás kása öregre főzve.
 ocsú: kirostált gabonaalj. MTsz. II. 687.
 odelő v. odaelő: ezelőtt. „A Kolák, de még a Márók is híres, nagy nemzettség valának odaelő.“ (M. P. Utban a tem. felé.)
 ortályozik: veszekszik.
 óbégat: bóg, jajgat, orcskol.
 ötentikál: megvizsgál. Jól megótentikálják sorozáson az embert.
 páhog: piszeg a szél.
 pesz: csesz, könnyedén érint, horzsol.
 penderít: gyorsan és ügyesen megcsinál vlmt. MTsz. II. 112. (2.)
 pirinyó, piciri, pirinkó: picí. MTsz. II. 159.
 pára: ember, lélek. Gonosz pára. MTsz. II. 77.
 putri: ágasra épített szalmakunyhó (M. P.)
 pitiskál: piszkál.
 pávalíptű: begyesjárású. (M. P.)
 pislá: pislogó.
 pontba: rögtön. „Döbrögi pontba parancsol.“ (Faz. Ludas M.)
 prédálás: tékozlás. Préda ember: tékozló.
 palozsna (Gömörben: polozs): meddő tojás, melyet a tojó tyúk alá tesznek.
 Pardics: „Elpusztított, elrontott, elgázolt hely, mező, vetés, rét, kert. Debrecen. Tiszamell.“ (Csokonai jegyzete.) Ez a szó valószínűleg kihalt.
 petyeg: motyog. „A gyermek magában melán petyeg.“ (Csok. A tavasz.)
 pampula: száj. Ne járjon a p.
 pacóka: nyúlós, rágós hús.
 pártúz: parázs.
 pemetevíz: az a víz, melybe sütéskor a szévnvont mártogatják.
 pendejfürkó: ingben járó kis fiúra mondják.
 perézs. Ebben a kifejezésben: a perézs egye meg!
 petek: patália, szóváltás.
 poknyák. Ebben a kitételben: nagy éh-poknyák: falánk.

pompa: pompabunda, díszbunda. —
 Vagyonosabb halottaknak a jelentőn kívül reggel, délben, este is harangoznak. Ezt a harangozást is pompának hívják.
 pöcsikél: bóbiskolva szunyókál.
 pötyögős: keserves; pötyögősen csik valami.
 putina: tréf. nadrág.
 retyerutya: ennek v. annak a retyerutyája: ijafija, hozzátartozója.
 rípol: elnyú, szagat. MTsz. II. 296.
 rengó: dagasztóláb, kis faágy.
 racsít: lármázik, pöröl.
 ráta: részlet. Három rátába atta meg. romos: húztam egy romost: aludtam egy nagyot.
 rücsköl: sír.
 sórjádzik: borsószik, borzad, bele-sáppad vlmi ütésbe. MTsz. II. 419.
 sajtalan: sotalan.
 sasnyúl, saslódik: satnyúl MTsz. II. 354.
 sor: ügy. „Furdalja a lelkét valami birkasor.“ (M. P.) Panaszos sorban többé nem mentek a bíróhoz. (U. o.)
 sunyít: a ló, mikor lekonyítja a fülét.
 sikuci, sikari: sovány (valószínűleg zsugoriból).
 sancolódik: senyved, nyomorog.
 sápitka: sápadt, vézna gyermek.
 satúrnis: láténgő, beteg csirkéről: ez ojan látúrnis, szegín.
 sertepertél: fel s alá jár.
 sesta: első elemista.
 sikebóka: siket.
 sikerít: szerez, kerít.
 siláp: dorong.
 sillom: semmiség. „Engem ugyse, a kisasszon még sillom hozzá.“ (Csok.)
 sűrít: sűrűn járkél.
 szílke: öblös csupor. MTsz. II. 560.
 szipákol: az orrát szívogatja v. pipál. MTsz. II. 567. (1. 2.)
 szopornyikás: taknyos, náthás. MTsz. II. 591.
 szer: kész, hajlandó. „Zsiványkodásra szer juhásznép.“ (Móricz: Hajd. éjsz.)

szirony: színes borszalag a bundára hímézve. „Fekete zöld szironnyal varrtam ki.“ (M. P.)
 szaporább: több. Egy nyáj úgy ötszáz darab vagy szaporább.
 szőlőrengő, kacs: a szőlővessző kun-korgós hegye.
 szerdék: savanyú tej.
 szerencsétlenkedik: szerencsétlenségnek teszi ki magát. Mit szerencsétlenkettek mán avval a rossz kúttal, nemhogy behúzatnátok.
 százeszű: fúrfangos.
 szemétel (az eső): szítál, szemel.
 szepe: szeplős, „pulykatojáskipú“: nagy szepe köjök.
 szetyepotyál: lopja az időt.
 szőszmőtől: babrál, pepecsel.
 szuzsi-muszi: alamuszi, esetlen.
 szűr: a gyermek, mikor a víz színén lapos kavicsot hajít végig.
 szútyongat: dorgál, ösztökél.
 tüzelő, tüzifa, tűzrevaló: tüzelő fa, tüzelő anyag. MTsz. II. 837.
 topog (a ló): ha egy helyben toporzékol.
 tüstínekedik: töprengve tipeg-topog.
 truccol: dacol. „Truccoltak a halandóság Nyomorúlt határain.“ (Csok. Szépség ereje.)
 tetthej: színhely.
 tanálkozik: található, kerül. T. ember a pusztán is.
 teresessattát: csendes kifakadás, indulatszó.
 tömzsi: zömök, kövér, telebélű.
 tyúk capja: húsfityegő a ty. csőre alatt.
 tudósok: javasasszonyok, bábák, boszorkányok.
 toronygíkos (csirke): esetlen, nyomoréknak született.
 támit: hivatalanul betámít, beállít.
 tanyakodik: tanyázik, kitanyakodtunk: kiültünk beszélgetni.
 tekéz: kerget. Harangozáskor tekézte kifelé a tehenet.
 tenyeres: a tanítótól nádpálccával a gyermek markába adott ütés.

tepettrongy: csupa rongy.
 tesház: hullaház a temetőben.
 toplász: ügyetlen, csetlő-botló.
 toklász: ami szóráskor a szóróróstán fennmarad.
 tukó: buta, tökféjú.
 tutfrcs: kis tutfrcs haj; vékony kis, rövid hajfonat.
 türrücköl (a borjú): mikor szopik.
 úrgyál: kér; nem úrgyalok én senki istenfiát se.
 vigájos: ritkás búza. (Kabán.— Egy helyen használja Csokonai is vigáj alakban.)
 vatka: a réz alja pálinkafőzés után. MTsz. II. 937.
 vadföd: parlagon hagyott, műveletlen föld.
 verhenyeges: vöröses.
 vürtigli: valódi.
 virdít: felvisít (Csok.)
 vastag: alapos. Érted? Nem valami vastagon.
 vaksi, vaksili: közellátó.
 vendígmarszaltaló: nagy furkósbot.
 verdik (a tyúk) mikor tollát hullatja.
 víkondongájú: sovány.
 vília: a névnapot megelőző este. Ma van Imre viliája. Vigília?
 virgál: úgy virgáltam, hogy az vót: úgy néztem.
 zuhé: a zuhanás indulatszava.
 zúdúl: ered; neki zúdúl az eső. MTsz. II. 1054.
 zákányos (a hús): romlani kezd.
 zehernyas ember: kaptáskodó, akadékoskodó.
 zöcskös szilva: levét eresztett szilva.
 zsenegés idő: hosszantartó, nedves idő;
 zsenegés kenyér: sületlen kenyér.
 zsigura: siker? Kevés zsigurája van most az letnek. Talán azonos vele ez a szó: csiguja. Rossz gyermeknek mondják: fene ett vón meg csigujádba. A gyümölcsről: mind lehűl most csigujájába.

A hortobágyi pásztorélet és halászat köréből:

- állás: ahol a gulya hál.
 apácatokjú, jerke: nöstény tokjú.
 balos: balkezű.
 bélfá: tőzeg.
 bukik: szél alá bukik a marha: széllel szembe megy a légy és forróság miatt.
 bitangságban lívő: gazdátlan, kóborgó jószág.
 canga: fejős juh.
 csuhé: szűr.
 csámesz: szénahordó.
 cselédmarha: a cselédember marhája.
 csókaszemű: tarkaszemű jószág.
 csíkkas: csikhalászásra való eszköz.
 cigánybúza: növény, melyet szívesen legel az állat, míg „ki nem hányja a fejét.”
 cseléd: ember; sok nyomorult cseléd van a nagyvárosokba is.
 dranka, esztrenga: juhfejő karám.
 dörgölő: a marhák pihenő helyén felállított fa, melyhez azok dörgölöznek.
 dera: dara.
 dánigózik: múlat.
 dombol, zsinatoi: lármázik.
 elvet; elrúgja a fiát.
 előz: elébe megy a gulyának, hogy visszaterelje.
 elalszik: megdöglik.
 elótani: megölni. „S aki őt eloltá” (Arany.)
 esőköpönyeg: felleg.
 esdeklík vmi után: kívánczik.
 ésís: eső.
 fogadtató: ketrec, ahová a fiát el nem fogadó juhot állítják.
 fial: fiadzik.
 fírgelő: vékony vessző, mellyel a juhból a férget eltávolítják.
 fejő: 1 m. magas, földbe ásott cövek, melynél a tehenet fejik.
 fiaztató: gödör, melyben a disznó fiadzik.
 faláamol: habzsol.
 feladja magát: megjelenik (a délibáb).
 gyalogszék: zsámoly.
 hodály: a juhok nyírására és téli tartózkodására való, tágas épület.
 háttas föld: dombos hely.
 hajkász: hajkurász.
 hóka, lámpás: csikó, fehér csikkel az orrán és homlokán.
 hajnalbarna: tréfás neve a veres embernek.
 józan kutya: a veszett k. ellentéte: egészséges.
 kalapos (idő): felhős.
 kipányvázni: ványvára kötni a lovat.
 karám: náddal kerített hely juhok számára.
 kampó: acélkampós juhászbót.
 kitompúl: kifordul a ló az egyenes útról.
 kírges (marha): sovány.
 kiveret, kiállít: a gulyából kihajtja a magát.
 körülkanyarít: körüljárja a ménest.
 körmös: tolvaj.
 komondor, puli, kuvasz: hortobágyi pásztor ebek.
 kidagad vlméből: nem boldogul vele. Ebből a szegín beteg lúbúl mán három állatorvos is kidagadt.
 kupújka: kivájt tők, melyben tojást tartanak.
 kopott (a mező szára): le van legelve a fű.
 kampana: katuskaférfi.
 köteles (jószág): kötélén telelő.
 laponyag: dombalja.
 lesipuskás: orrvadász.
 lapos: kiszáradt vízállás. „Ugy van, harsog a bérc, örvendez a lapos.” (Csok. A háza felv. ő.)
 lesza: a vészhaló két szárnya.
 mónárszemű (csillag): tiszta, fehér fényű.
 meregygyű: kis háló, mellyel a lékben halásznak.
 merettyűzik: m.-vel halászik.
 másfél szemű: félszemére hibás.

nyálkás (idő): lucskos.
 örü, vagy örütokju: herélt juh.
 őrháló: a háló egy neme.
 öreg: sűrű. Öreg reszelt.
 pányva: csikófogásra való, hosszú kötél.
 pányvátvetni: a csikót a ménesből kötéllal kifogni.
 pating: ló.
 patka: vízmosta part.
 rédia: paksus, marhalevél.
 rakonca: a szénás szekér négy sarkába dugott karó.
 riszer: rühzsir.
 rugott üsző: az egyéves üsző.
 rákavarodik: felkap a lóra.
 szíkfok: vízmosás.
 szák: kimérő háló.
 szolgálfa: főzőfa a szabad tűzhelyen.
 szárnyék: deszkából készült szélfogó.
 szorulás: késő ős, mikor a jószág istállóba szorúl a hideg miatt.

tapogató: szítakéregből készült háló, mellyel sekély vízben halászik a tapogatós. (Móricz: Hajd. éjsz.)
 tipponfű: amivel a Hortobágy legelői be vannak borítva. „Tippan: a polyanál hosszabacska, bugásvirágú fű.” (Magyar Fűvészkönyv.)
 tukarcs: tekercs pl. dohány.
 teszivesziháló: nagyobbfajta háló.
 tokmány: fenkőtok.
 tőkéstül (repül a sáska): tömegesen.
 vasaló: nádból készült, szélfogó kunyhócska.
 vasalókorc: nádkötélék a vasalón.
 versely: önműködő háló, melyet a víznek egy pontján kikötnek. Csokonainál varsa.
 vonószelek: ácsszerszám, mellyel verselykarót faragnak.
 vészfő: a nádból készült vészhaló közepe.

Rigmusok. Verses kiszólások. Mondókák.

Sámfa, kapta, dikics,

Gyertek elő tik is.

Hiszek egy Istenbe',

Valamit viszek a kezembe'.

Zsidó-zsidó, kamilló,

Essik beléd a pondró.

(Gyerekek csúfolódása nadrágos ember után.)

Eszti-peszti, lógg a csecsi,

Három bakter billegteti.

Egy népies betűrejtvény megfejtésének verses magyarázata:

Közepibe van kezdete,

Ott a titok eredete.

Mindig köröskörén olvasd,

Egyenest és görbét folytass.

Ha el akarod találni,

És rendszerint megszámlálni,

Hörpents egy vagy két pohár bort

Mellette,

De fejedet ne törd nagyon

Felette.

Ni te; pite,

Ki hitt ide?

Kint ül Fínyes Laci,

Várják Szippantóékat.

Teringette, faszekere, Gólya, gólya, gelice,
Mír nem vasas a kereke. Kí jányát vetted el?

— A tengeri csöszét.
Mivel vitted haza?
Mondta két tót, Sípval, dobbal,
Egyet se szólt, Nádi hegedűvel.

Héja, héja, vastaréja. Csutora, fűrisz,
Csírke koporsója. Meg van az egisz.

A násznagy imája lakodalmi vacsora előtt:

„Uram! tudod: hányan vagyunk,
Azt is tudod, mit akarunk. Ámen.“

Vőfély üdvözlete a násznagyhoz:

„Fodor Gáspár a mi vitézlő násznagyunk,
E háznak urát Ő köszönti általunk.
Nem jöttünk mi ide sem pénzzel, sem mézzel,
Hoztunk egy kulacsbort, ha elnének ezzel.
Tiszta ízű ital, nem egyvelges vézzel,
Tessék, násznagyuram, igyák egészséggel.“

(Valószínűleg valami verselő kántor szerzeménye.)

Gyermekversek. Játékok.

Mikor a gyerekek labdáznak, egyik a másikat ennek a mondókanak duruzulásával akarja megzavarni:

„Babona, babona,
Tarka macska rugg fére.“

A katica bogárt így biztatják repülésre:

„Nyizs fel ládád, nyizs fel ládád,
Majd kalácsot adok.“

A csigabigát is hasonlóképp kéri nyelve (!) [szarva] kinyújtására:

„Csigá biga, nyúcscs ki nyelved,
Maj kalácsot adok.“

Fűzfasíp hántásakor:

Jőjj meg fűcfa, jőjj meg,
Tejbe-vajba fűrösztelek
Jőjj meg fűcfa jőjj meg.
Kerék alá teszlek,
Onnan is kiveszlek,
Jőjj meg fűcfa, jőjj meg.

Ha a holdat látják, ezt a versikét mondják:

Dűjjő, dűjjő, Dávid bácsi,
Kell-i kennek egy kis kácsi.

Hintázáskor a „hajtók“ ezt éneklik:

Egy üveg alma,	Szájj le, kocsis a hintórúl,
Két üveg alma,	Nem te pized ára;
— — — — —	Ha te pized ára vóna,
Tíz üveg alma,	Mégis le kék szállni róla . . .
Tíz, tíz, tiszta víz,	Rántsd! (S a húzó kötéllal jól megrántják.)
Tekenőbe bugyborék . . .	

Búvócskajátszáskor a „tűnő“ kisorsolására mondott verseke:

1. Egyedem, begyedem, túrköcske,
Hová való menyecske?
Szántófődre ugratott,
Egérjukba bútatott,
Tüccs ki, hajcs ki, bogarássz ki,
Te menj aludni.

2. Egyedem, begyedem, cukkádé,
Ábel-fábel domidé,
Hókuszpókusz, pipalókusz,
Hajavaja, bukk!

Áprilisjáráskor a gyermeket elküldik a szomszédba „sövinynyíró ollót“ kérni, s mikor azzal jön vissza, hogy nincs, a többi gyermek ezzel a verssel gúnyolja:

Április első bolongya,
Eriggy fel a toronyba,
Kérdezd meg, hogy hány óra,
Három fertáj háromra.
Csirip, csirip kanveréb,
A bolondot küdd odébb.

Gyermekvers-paródiák református énekekre:

1. Az istennek szentangyala.—
Disznót öltek ma hajnalra.
Én fogtam meg fülit-farkát,
Mégsem attak véres hurkát.

2. Mennyből az angyal,
Leesett nyakkal.
Kapaszkodik a kűfalra,
Hogy a kutya meg ne marja.

Húsvéti locsolás előtt az úri házakhoz locsolni menő parasztfiúk ezt a verset mondják:

Eljött mán húsvétnek második hajnala,
 Melybe' szoktak járni az ifjak tábora,
 Kejj fel kis jány, kejj fel, cifra nyoszolyádbúl,
 Vedd ki a pár himest arany kis kaskádbúl.
 Ha nincs pár hímesed kisen,
 Van rózsavizem, megöntelek szípen.

Köszöntő versek: (Kántáló cigányok is éneklék óév estéjén az ablak alatt.)

1. Új esztendő, vígságszerző, Most kezd újúlni, Újúlással víg örömet Most kezd hírdetni. Hírdeti mán: a Mesiás Eljött meglenni. Légyetek hát az istennek Mind új hívei. Ezeket kívánom, Versemet bezárom, Éjjen, éjjen sok ideig, Boldogságba' éjjen.	3. Eljött mán karácsony Szőrös szakállával. Ne fenyegezz engem Kétágú korbáccsal, Ikább vágj hátba Egy darab kaláccsal.
2. Eljött mán karácsony Fejér szakállával. Szegíny bocskoromat Nem győzőm szalmával. Píz, pótra, karajcár Ez a kis jány krajcárt vár.	4. János napja ma vagyok, Eldöcögtem a fagyon. Azír gyöttem hozzátok, Ha egy pótrát adnátok. Ha nem adtok, meghaltok, Rám marad a pótrátok.
	5. Az Isten aranyalmája, Három gyönyörű rózsája, Fínylik az ű koronája Szent Juliánna napjára.

VEGYES.

Babonák — Jóslások.

Népünk, bár józan fejű, kálvinista nép, kedvét leli a babonában. Hisz a tehénrontásban, bábáknak boszorkányságában, kandurrá való átváltozásában. Ennek egyik oka, hogy a gyermekeket ijesztgetéssel szeretik elhalgattatni; ilyen megfélemlítő dolgok: a vasorú bába, rézfarkú bagoly, mókus, manó, kéményseprő, huncutkás zsidó, drótostót és cigány.

„Valami esett szemembe,
 Isten látta, kivette.“

Gyerekekre meg kis kutyákra mondják:

„Meg kell rostálni, hogy kicsi maradjon.“

Ha a gyereket földön ültében átugorja egy másik, amaz sírva rimánkodik, hogy

»Ugorj vissza, mert nem nővök tovább«

Szabad tűz mellett, mezőn így szólnak a jelenlevő legfiatalabbhoz:

»Fudd ki az órod öcskös!«

Ez figyelmeztetés, hogy a tűzre tett galyak külső, el nem égett végét rakja a parázsra, hogy az is elégjen.

Viszket a balszemem, sírást érez.

Viszket a jobb szemem, időt érez.

Repdes a szemem, új embert látok.

Cseng a balfilem, rossz hírt hallok.

Viszket az órom, bosszúság ér.

Ig a kípem, szapulnak.

Viszket a markom, piszt kapok.

Viszket a talpom, táncot érez.

Csörög a szarka, vendég jön.

Leereszkedett a pók, eső lesz.

Vonít a kutya, tűz lesz.

Megreccsent az ág, meghal valaki.

Mosdik a macska, eső lesz.

Ma nem vót harmat, azért lett eső.

Szálkásak a fellegek, eső lesz.

Veres az ég ajja, szeles nap lesz hónap.

Leszakítottam az esővirágot, esni fog.

Pipázik a tokaji hegy, eső lesz.

Ha Pál fordul köddel,

Ember pusztúl döggel.

Ha fínylik gyertyaszentelő,

Az íziket is szentelő.

(Hosszú tél, drága lesz még az ízek is.)

Az orvasságot, míg a beteg nem ílt vele, senki meg ne kóstojja, mert akkor nem használ.

Mikor valaki először eszik abban az évben valamit, hogy meg ne ártson, ezt mondja: »Ujság hasamba, kődökcömör pokolba.«

Ne fordícsd hajával lefelé a kenyeret, mert megfájul a hátad.

Ne aprícsd késsel kenyírt a téjbe, mert vírest ád a tehén.

Ne füttyöjj evís közbe, mert bolond lesz a felesíged ura.

Szengyörgynap előtt az első mennydörgéskor hátfájós ember hengergödzik meg a földön.

Szepe ember, mikor előgyire lát fecskét, mosgyík meg porral, oszt mongya eszt:« Fecskét látok, szeplőt mosok.«

Hogyha fínylik Vince,

Megtelik a pince.

Tanulós kérdések:

Mék ember vót az, aki nem született, mégis meghótt?

— Ádám.

Hegyen ülő Demeternek

Kint a lődörgője. — Harang.

Szótagjáték egy eltorzult latin szövegből:

In + ho = inho, nó, honó, inhonó; ri, nóri, honóri, inhonóri; fi, rifi, nórifi, honórifi, inhonórifi; ka fika, rifika, nórifika, honórifika, inhonórifika; bi, kabi, fikabi, rifikabi, nórifikabi, honórifikabi, inhonórifikabi; li, bili, kabili, fika-bili, rifikabili, nórifikabili, honórifikabili, inhonórifikabili; stb. mindig új szótagot csatolnak az előbbiekhöz egészen addig, amíg ez a szöveg nem jön ki: »inhonórifikabilitudinacionibuckve.«

SZÖVEGEK.

A Testhalom mondája.

Aszongyuk, job világ vót rígenibe, pedig szegín öregejink is mennyit szenvedtek a sok törökfutásba meg a sok háborúskodásba. Hát mikor a rácok felakárták ígetni úket! Az úgy vót, hogy akkôr még a Vidi-földön rácok laktak, osz kegyetlen haraguttak a magyarokra. Vót kösztök egy öreg kódúsasszôn. A mindig bejárt kiregetni, hun Nánásra, hun Böszörminbe. Hát ammint eccer Nánáson járt kiregetni, be tanált vetôdni egy hejre, ahun csak maga vót otthun az asszon. Az asszon ippen a fiát ringatta a bôcsôbe. A szegín kódúsasszon egy kis zsírozót kírt túle. Aszongya az asszôn, hogy „Adnék jó szívvvel, de nîncs idele. Rêngesse kelmed eszt a gyêrmecket addig, mig fêlszaladok a padra.“ Az asszôn felment a padra, az öreg kódúsasszôm meg elkeszte ringatni a gyêrmecket. Eccêr csak elkészdett kesêrvesen rîni, hogy: „Jaj szegín kis fijam! mér kêl néked ijen hamar meghâlni!“ A gyêrmecek meg fêlsivalkodott. A nagy sivalkodásra írt le az asszôn a padrul. Kêrdeszte a szegín asszôn túl, hogy: „Mír rî kêlmed?“ Aszongya szegín kódúsasszon: „Hogyne rînék, mikor a vidi rácok êltôkîltik, hogy Nánást felîgetik, a nánásiakat meg mindôjôket leôldôsik. Nagy sor a lêlkem, mikor az embernek el kell nîzni, hogy gyilkôlják le azokat a jó nîpeket, akkik éngem, szegíny nyomorúltat, eddig elesíggel gîdelgettek.“ Aszt is megmonta a szegín kódúsasszon, hogy mék íccakára van a kîszûlôdís, meg oszt kírt nagy esenkedve, hogy akârmi is lessz, hogy ha megsegíti a jó Isten a nánási nîpeket, ne báncsák az ú kis unokája íletit. Mikor elment a kódúsasszon, az asszon felszalatt a a városházára, oszt ott kibeszilte, mit beszílt a szegín kódúsasszon. Tüstint hazagyújtôttk a mezôrûl a fêrfiakat, meg osz Böszörminnek is hiradással vótak a bajrûl. Kihôrták minden írôtírôjôket a rítre. Az asszon nîpet is ott hatták. Úk meg a Téglás szôllôgeraggyánál búttak meg. Három ôrszágos nagy kazzâl szâlmát hôrtak ôssze, oszt ammint a setítbe észrevettik a rácokat, hogy gyônnek, meggyútták mind a hármat, avval osz neki a rácoknak. A nagy tûz egész Budavárig elláccott. Ferdinânc kiráj másnap oszt lovas embêrt is kûdött megtudakolni, mi vót a baj. Hát a rácokat az öreg Daróczi uramék egytûl egyig leôldôkîltik, nem hattak azokbûl még egy fiját se. Másnap oszt a falujokra mentek rá. Ott se kîmîltek senkit, csak a szegín öreg kódúsasszon atyafijait hatták íletbe. Ezeket oszt Dorogra plántálták be. Ezeknek a maradíkaji a dorogi olajos vaszerek. Hâszen a hitôk még máig is rác. Ezír haragusznak úgy a nánási tûrzsôkôs hajdukra, a fene egye ki úket. Azoknak a rácoknak meg, akkiket leôldôkîltek, egy nagy gödrôt ástak, osz belêhânták úket, osz' behûsták fôddel. Ezír mongyák, hogy *Testhalom*.

(Ebben a szép mondában annyi a történeti tény, hogy a hajduk 1666. őszén a velők örök ellenségeskedésben élő vidi rácokat kiirtották. Életben maradt csekély részüket Bőszörményben telepítették le; ott egy városrészt ma is *Rácódnak* neveznek.) De a nánási nép a velo folytonosan civódó, gör. kath. vallásu hajdudorogiakban látja a gyűlölt rácoknak az utódjait. Tény az is, hogy a király Gróf Barkóczy generálist leküldötte az ügy megvizsgálására.

(KÉKI L.)

Párbeszéd.

Jó reggelt aggyun isten!

Aggyun isten!

No, félköttek mán kélmetek?

Félbúttunk mán. Újél le na minálunk. Mi jót hoztál!

Nem hoztam biz én semmit, még ikább vinnék, ha adnának kélmetek.

Egy víka buzát gyöttem vóna kírní ujig, ha tudnának adni kélmetek.

Mír ne adnánk, mikor van is. Mirjél ki annyok egy víkát.

Osztán jó tetejíst mirje, ídes néném, mer hát sok a puja, kevés a papa. Most is megszaportunk egygyel.

Lebetegedett mán az asszon?

Mán rígen. Mán a keresztelőt is ellaktuk.

No hát osztán fíjú-i vagy jány?

Egy nagy húgyos ján.

Hát osztán a lakzójából mán ki ne felejszél bennünket, ha mán a keresztelőből ithun marattunk.

Hm, írni kéne még aszt.

Ha nem írjuk, hajitjuk. A maga sorján maj csak elkövetkezik az is.

Mindennap élmulik egy nap, oszt egyszer csak azon veszitek észre magatokat, hogy beállit a „tessik leflni.“

Bijon, a ján megnyó, ha víka alá dugják is. De azér nagy üdő még a; az ember meg nem ígírhet magának egy órát se. Osztán meg beteges ember is vagyok; vagyok is, nem is, mijjóta az a nagy esís írt.

Bijon sokonn mentil át tejis is.

Hm, sok vóna aszt míg kibeszélni is, mkekenn mentem én keresztül, mennyit szenvedtem, rongyoskottam világíletembe. Tán még az ídes anyám csecse se esett le a számrul, mikor mán igába foktak. Azóta osz világ tejjes íletembe aszt husztam. De azír, jó órába legyik mondvá, különös gongya van rám a jó Istennek. Más embert mán rígen a fód alá vittek vóna azok a sok nagy esísek, azok a sok nehéz betegsígek, amik éngem sájtóltak.

Bijon, nagy isteni csuda, hogy még így is vagy.

No, hanem menni is kék mán.

Tanyázz még!

Menní kék. Othun is sok a dolog. Köszönöm a szívessígeket kélmeteknek, míg mán visszazógálhatom.

Nlncs mit, ídes ócsém. Jó szívvel attuk.

Isten álgya meg kélmeteket.

Isten álgyon meg tígedet is.

Egy hortobágyi csikós levelei.

I.

„Irom Nagy Esztikének: Levelem indítom egy gyenge virágnak, velem egy városba felnőtt tulipántnak.

Kedves babám, mihest megláttalak, mingyárt a magaménak szántalak. Nagyon fáj a szívem, hogy elébb nem tudtam neked levelet küldeni. Most is csak ilyet tudtam írni, hogy magam csináltam, mert itt messzire van a bolt, na de ne busulj, nem lesz ez mindíg így. Kedves Esztikém! Nagyon fáj a szívem, hogy nem láthatlak, mert szívem vígasza csak egyedül te vagy, mikor leveledbe babám, belenéztem, szívemet egészen könnyebben éreztem. Mond meg nekem, kedves babám, hogy szeretel-e engemet igazán. mert én téged oly igazán szeretlek, feláldoznám érted az életemet.

Akármerre járok, akármit dolgozok, csak te vagy eszembe. Bárcsak tudnék repülni, kedves babám, te hozzád, könnyebben éreznék, ha szólhatnék hozzád. Ezzel levelem bezárva, maradtam hű Juhász András a távolban. Tisztellek csókollak ezerszer kedves Esztikém. Választ várok.

II.

Kedves Esztikém! Irom leveletem bánatos szívemmel, le is pecsételem gyászos könnyeimmel. Kedves Esztikém, én údatad nem állhatom, de reménylem, hogy nem hagyol el, ha igazán szeretsz. Ne busulj semmit, én téged elveszlek, mert én téged tiszta szivemből szeretlek. Találkozni pedig vasárnaphoz egy hétre hazamegyek. — Kedves Esztikém! arra kérlek el ne hagyj, mert ha engem elhagyol, a síromba taposol. Szívem nem felejt el soha. Ne hallgass te senkire, hadd járjon a világ szája; én a tied, te az enyém, ha Isten is úgy akarja, mint én, őszhöz egy évre, ha te is úgy szeretsz engem, mint én téged, egymáséi leszünk. Sose busulj, majd eljön még az az idő, hogy bódogan nézünk egymásra és élünk Istennek meg egymásnak.

Ezzel levelem bezárom. Tisztellek, csókollak ezerszer Juhász András a távolban.

III.

Kedves Esztikém! Tudósítlak sorsom és állapotom felől. Mán nem vagyok azon a nagy szivet szomorító pusztán. Összevesztem a mínesmesterrel és kifizetett. Itthon vagyok Ujvároson mán három napja.

Kedves Esztikém, nincs olyan perc, hogy eszembe ne volnál. Szívem mindig óhajt. Szeretnék veled beszélni. Nem tudom, hogy gondolsz-e rám oly sokszor, mint én te rád, hogy szívem majd meghasad a szivedér.

Te vagy életemnek legszebb rózsafája, ez a szép rózsafa nem hervad ei soha, az én gyenge szívem nem felejt el-soha. A szívem a te szivedet óhajtja, mikor szívem a te szivedre gondol, a szememből a könnyű kicsordul, hogy vajon az én Esztikém szeret-e még avagy elfeledt mán régen. Vagy-e te olyan hű én hozzám, mint én tehozzád. Tisztellek, jó egészséget kívánok, mint nekem van. Ezzel levelem bezárom, maradok hű kedvesed J. A.

Egy téglási, elemi iskolát járt paraszt ember levele:

Kedves fíjam Gábor bizony mostan már szív fájással írom a levelet

mert már édes fiam nékem nints akivel meg oszam panaszimat három hétig tartó sújos betegség után édes anyádat kiragata a halál közülünk fojó hó 7 dikén meghalt és 9 dikén az az vasárnap dél után 5 óraker az örök nyugalomba letettük mostan már édes fiam nékem tsak is benetek kel bíznom, különösen mint legidősebb gyermekem te vagy az én remínységem a temetís igen szépen ment végbe mert rajtad kívül édes fiam mind ithol voltak a testvéreid it vólt Legoza Zsuzsi is a kis leányával vólt még igen sok szép nép beszédet tartottak mind a bútsúztatón mind a predikatzión nagyon megható vólt és ha bele nyugszol édes fiam tiszteletes úrtól szándékozok kikérni az tartott beszédeket és nyomtatásba teni tisztelek édes fiam de tisztelnek minden testvéreid is Istentől kívánunk minyáján jó egéséget különösen maradok hozád atyai hűségel és szeretettel.

ha az Isten megtart édes fiam és haza segít majd akkor többet és bővebben beszélhetünk — Isten veled

Nyelvjárásunk szókincsének jellemzésére a „jár-kél“ fogalmát kifejező, tehát helyváltoztatást jelentő igékből ide írok egy 120 szóból álló gyűjteményt:

jár-kél, jön, megy, bandukol, csámborog, halad, ballag, csavarog, mászkál, tekereg, ténfereg, iszkol, inal, illan, tévelyeg, botorkál, ödöng, támolycog, baktat, cammog, térül-fordúl, lóstat, lohol, kutyagol, kocog, kullog, sandal, sündörög, oldalog, sertepeltél, sűrminkedik, fut, vánszorog, császkál, tíf-láb, ruzzsan, lófol, elküllőfelez, köntőrfarol, sullárog, sunnyog, bitangol, bukdácsol, vonúl, csöszög, totyog, csüszköl, ögyeleg, kereket old, odább áll, szédeleg, gyalogol, kasmatol, lép, lejt, surran, szökdécsel, somfordál, sompolyog, lábol, elszel, bódorog, kóvályog, csetüik-botlik, rohan, iramodik, sűrít, tipeg-topog, kóringyál, vándorol, canklózik, csoszog, száguld, lódúl, andalog, koporcol, bolyong, törtet, kísér, követ, vezet, cserkészik, bújdosik, bújdokol, szözik, biceg, bicékel, futkároz, gyekszik, tart (vlmre) siet, kalandoz, szalad, oson, kószál, eltakarodik, kotródik, kotrecel, távozik, ellimel, lókhecel, csatangol, barangol, kúrtorog, settenkedik, kufercel, sipircel, kasat, szádorog.

Hortobágyi nóták.

I. Isten teremtette a betyárokat,

Avval áldotta meg a gazdagokat,

Mert ha betyár fattyú nem tanálkozna,

A jó gazda soha sem imádkozna.

Gyuri Bandi felnyergeli a lovát,

Körüljárja a gulyások tanyáját,

Kiszakított harminchárom darabot,

Na csaplárok ti, is boldoguljátok.

Válogatom a jóvát az ökörnek,

Eladom a pesti kereskedőnek,

Nem kell nékem sem nótáros, sem bíró,

Betyárfattyú tanálkozik jó fró.

Haragszik rám hortobágyi fogadós,
 Hogy a lánya írtem lett oly kikapós.
 Hortobágyi fogadós nem lett volna,
 Én talán rab sohasem lettem volna.

Meg van-e még az a deszka kerítés,
 Ammék mellett hátas lovam nyerítiz.
 Adjál enni-innya Bársony lovamnak,
 Hadd nyericcse ki az én sok bajomat.

Rígen hallom, hogy felőlem fú a szél,
 Ez a világ kígyót-békát rám beszél.
 Figefának nincsen fagyal levele,
 Száradjon meg az én irígyem nyelve.

II. Puszta, puszta, hortobágyi puszta,
 Nincsen annak sem szíle, sem hossza.
 Amilyen nagy az ég boltozatja,
 Gulya, mínes szabadon járhatja.

Csikós, gulyás és a futó betyár,
 Ménes, gulya rajtad szabadon jár.
 Tündéred, az enyelgő délibáb,
 Vickándozva jáccik idebb-odább.

A te tornyod a magas kútágas,
 Tetejébe gomb helyett ül a sas.
 Messze csengők bánatosan sírnak,
 A hajlongó nádak összesúgnak.

Tó szélébe vízi madársereg,
 Sütkérezve száz nyelven csicsereg.
 Az éhsírály csapong a víz felett.
 Sírva-ríva keres halkenyeret.

Öreg bojtár cserget ostorával,
 Virág tehén zörget kolompjával,
 Furulyaszó hallik le a dombról,
 Bánatos szó az itató kuttól.

Nyerít a mén, bög bömböl a bika,
 Szól a darú, ez itt mind muzsika.
 Itt a csárda, gólya fészkel rajta,
 Csikós, gulyás igaz magyar fajta.

III. Fekete a csapszék víge,
 Fejír a csapszék eleje.
 Szomorú a csaplár benne,
 Mert nincs borivó vendíge.

Íngyen iszik bort a betyár,
 Mert jó embere a csaplár,

Hajt az annak csikót, tinót,
Még sem zörgeti a bikót.

Forrás kútnál áll a mínes,
Kiszakítok huszonnígyet.
A közt húsz pej, négy meg deres,
Kijír a vármegye keres.

Teli a zsebem bankóval,
Az istállóm lopott lóval.
Szílen áll egy vasas deres,
Most is a vármegye keres.

IV. Ha elkészül bográcsos ebédem,
Körülülí velem a cselédem.
Ugy jól lakok fordított kásával,
Mint a báró csirkebecsinálttal.

Ebéd után ha rám jön az álom,
A gyepen az ágyam megtanálom.
Jobban alszom bokor árnyékában,
Mint beteg úr parádés szobában.

Ha felkelek magam megfrissítve
Elballagok danolva, füttyölve,
Gulyámat sétálva legeltetem,
Az itató felé terelgetem.

Vízmerissel mozgatom testemet,
Megújítva vízmeris éhemet.
Majd szalonnát sütök vacsorára,
Ótán gyútok tűz mellett pipára.

Azért hogy én ily egyszerűn élek,
Szép színt, erőt pappal sem cserélek.
Ha valaki ezt nem hiszi nekem,
Jöjjön velem birkózni a gyepen.

Ha látom a fergeteg elejét,
Kiütöm a kalapom tetejét.
Csak úgy nézem az időt alóla,
Még a jég is visszapattan róla.

Csak így élek én itt a pusztába,
Nem parancsol senki bírósága.
Kis királyság az én állapotom.
Törvénytevő az én görbe botom.

V. Ez a csárda veresre van kifestve,
Kis pej lovam szépen fel van nyergelve.
Od' is adnám én eztet jó ócsófr,
Mert a zsebem siránkozik bankófr.

Ha kimegyek a városom szílére,
 Öt-hat csikót összefűzők izibe.
 Hátas lovam fordítom a Bánátnak,
 A bánáti nagy vásár piacának.

Majd ha píz lesz kétfelől a zsebembe.
 Akkor megyek a szülőttem fölgýire.
 Akkor mondok minden falut hazámnak,
 Minden öreg asszonyt ídes anyámnak.

VI. Korcsmárosné citromos bort hozzon kend

A mellé meg sült halat is adjon kend.
 Szógállóját strazsára állíccsa kend,
 Ha zsandár jön híradással legyen kend.

Korcsmárosné soká hozza a halat,
 Itten ez a két betyár nem mulathat.
 A szógálló beszaladt nagy ijedve,
 Amoda jön kilenc zsandár fegyverbe.

Kis Vig Miska nem vólte ezt tréfára,
 Felugrott a göndör paripájára.
 Kis Vig Miska egyenest az erdőbe,
 Lova lába megbotlott egy gödörbe.

Lova lába megbotlott egy gödörbe,
 Ott nyomta meg kilenc zsandár fektibe.
 Kérem szépen a zsandárok hadnagyát,
 Nem loptam én el az oláh paripát.

Kis Vig Miska feltekintett az égre.
 Három zsandár beleütött mellyibe.
 Menjünk el a Miska temetísíre.
 Vires inge, gatyája terítője.

Árva fúzfa, földre hajlik az ága,
 Árván maradt Kis Vig Miska babája.

VII. Szolnok alatt van egy csárda magába.

Abba történt a Pápai halála.
 Hejh, de sáros, hejh de rögös ez az út,
 Méken ez a kilenc betyár elindúlt.

Adjon Isten Pápai úr jó estét,
 Adjon Isten magának is szerencsét.
 Pápai úr ne kérje a szerencsét,
 Nem sokára szíve körül jár a kés.

Kati lyányom eriggy le a pincébe,
 Csapolj jó bort az aranyos iccébe.
 Nem kell nékem Pápai Úr a bora,
 Az íletít tegye le a markomba,

Pápainé kiment a ház elébe,
Feltekintett a csillagos, kék égre.
Jaj Istenem soha se hittem volna,
Hogy Uramnak így történjen halála.

Kérem szépen kedves keresztapámat,
Ne ölje meg a jó ídes apánkat.

Na csak Kati rengesd a testvéredet,
Két perc múlva kés járja át szívedet.
Katinak is gyászba borúlt a szíve,
Mert már akkor bokáig járt a vízbe.

Kivirágzott a szolnoki temető,
Mert Pápaít viszik belé legelől.
Viszik, viszik, viszik heted magával.
Őt fiával, kedves hites párjával.

VIII. Hortobágyi pusztán fúj a szél
Híres Gesztin Jóska vagyok én.
Nem is adom én el magamat,
Míg fel bírom a két karomat.

Hortobágyi pusztán születtem,
Hortobágyi betyárrá lettem.
Hortobágyi betyárrá lettem,
Sok kicsiír nagyot szenvedtem.

IX. Sós Pista a Kaponyába,	Ig a cserepes teteje,
Farkas Bertí a Hármásba.	Farkas Bertí lova benne.
Izent neki, mennyik oda,	Vízbe forog a két szeme,
Nem fil túle, hogy megfogja.	Hogy ugordjék ki belőle.

Aki betyár akar lenni,
Nem kell annak megijedni.
Én is az akarok lenni,
Nem is fogok megijedni.

X. Debrecennek van egy vize,
Kinek Hortobágy a neve.
Arra van egy kúhid rakva,
Kilenc lyukra van pingálva.

Hortobágnak szőke vize,
Hátas lovam ne fíjj túle.
Átusztatnék, de nem merek,
Lefordúl vélem a nyereg.

Hortobágyon átusztattam,
Kis pej lovam lepányváztam.
Míg a gatyám szárogattam,
Magam egy szikrát aludtam.

Nyereg szerszámom sallangos,
Hátas lovam félig csajhos,
Még reggeli nyóc órára,
Vigyél el a Hortobágyra.

Co fel-ides lovam betyár,
Nagy Hortobágyig meg se állj.
Megkopogtatom az ajtót,
Adjál babám egy gyenge szót.

XI. Debreceni szeghalomra	Jóska, Jóska, Szabó Jóska,
Sokat felment ara Jóska.	Nem hajtottál a jó szóra.
Onnan nízi a gulyáját,	Nem hajtottál a jó szóra,
Merre hallja a kolompját.	Az Almási Sándoréra.

Sok orgazda csak azt mondja,
Mersz-e poróbálni Jóska?
Mertem poróbálni sokat
Rossz társaság utat mutat.

- XII. Nyerget teszek a lovam hátára,
Tőtött fegyvert a szűröm ujjába.
Gyer utánam vármegye kutyája,
Megrövidül ileted órája.

Kifáradt már a csendbiztos lova,
Visszatért a maga határjára.
Én is kipányváltam a pusztába,
Egyél lovam, megyünk nem sokára.

Hortobágy mellyíkin sokat jártam,
Vármegyével de sokat csatáztam.
De nem tudta megfogni lovamat,
Mert nem adtam néki meg magamat.

A Hevesbe de sokat tanyáztam,
Vármegyével de sokat csatáztam.
Igy is csak Tóth Sándor az én nevem,
Urak előtt nincsen becsületem.

- XIII. Még azt mondják a kapások, nem lesz bor,
Mire isznak a korhelyek ilyenkor.
A betyárok alig várják az estét,
Hármasával, négyesével rakatják ki az iccét.

Még azt mondják a kapások, nem lesz bor,
Mire isznak a korhelyek ilyenkor.
A pap is ha belenéz a szentségbe,
Csak azt mondja: hozzatok bort a két iccés üvegbe,

XIV. Betyárfattyú vagyok,	Szegény legény vagyok,
Ilek, mint gavallér,	Élek, mint gavallér.
Nyomja a vállamat	Nyomja a vállamat
A cifra szürgallér.	A zsiros inggallér.
Erszényembe pedig	Erszényembe pedig
Tömötten a bankó,	Nem csörög a tallér.
Nem is kiált én rám	Mégis minden reggel
Soha sem a patró.	Rám kiált a

XV. Még ma én magamat a Tiszán túl teszem.
 Bánáti gulyásnál jó vacsorám lesz.
 Egy harmadfű tinót kedvemért levágott,
 Azóta a fogam józút nem rágott.

Megyek Vásárhelyre, megnézem a pajtást,
 Hogyha lovam fárad, jól tudom nyergel mást,
 Hogyha felnyergeli a fekete keselyt,
 Jöhet a vármegye, tudom, hogy el nem ejt.

Bánáti szigetbe nagy barlangok (?) vannak,
 Akik oda mennek, tudom, ott maradnak,
 Nékem is van benne harminchárom tinó,
 Balszarvára vágva: mind prádéra való.

XVI. A nagykállai vár küvel van kirakva,
 De sok ídes anya sírva jár alatta.
 Ne sírj édes anyám, így kell annak lenni,
 Igaz barátságért halált kell szenvedni.

Kedves jó barátom tged arra kérlek,
 Apás gyermekimnek gondját viseljétek.
 Szélllyel ne hagyjátok azokat szflhedni,
 Ha ki szabadulok, meg fogom szógálni.

XVII. A Hortobágy Debrecenhez nagy közföd,
 Kis pej lovam már egészen összefött.
 Megpróbálok háttas lovam odáig,
 Ha kergetnek tud-e futni sokáig.

Meg is tettem én az első poróbát,
 Kis pej lovam összetépte kantárját.
 Repült velem, mint a madár paripám,
 Csak ott állt meg, hol tanyázott a babám.

XVIII. Barcza Dani híres gyerek,	Ez az útca végig sáros,
Csikót lopni mégis merek.	Barcza benne komiszáros.
Lovam csupa tajték, magam sáros,	Pici piros kendő a kezibe,
Nyomomban a komiszáros.	Barna kis lány az ölibe.

XIX. Istenem, teremtőm adj mán egy kis esőt,
A szegény barmoknak jó legelő mezőt.
Rí a veres bornyú, bőg az ídes anyja,
Öklömnyi könnyeket hullat a vín kanca.

XX. Jön az Isten a kocsmából,
Ismerem a járásárúl,
Járasárúl, kalapjárúl,
A nagy hosszú szakállárúl.

XXI. Debrecennek van egy vize,   Azon sétálgat egy páva,
Kinek Hortobágy a neve.   Nem páva az, hanem dáma.
Arra van egy hid csinálva,   Csikós legíny a babája,
Kilenc lyukra van kifurva.   Hejh, irígy a gulyás rája.

XXII. Elfáradt a Barca Dani pejlova,
Még sem talált a betyárok nyomába.
Szégyelli azt Barca Dani magába,
Hogy nem talált a betyárok nyomába.

TARTALOM:

Bevezetés	3
Hangtan	7
(1. Magánhangzók. Magánhangzók minőségi változásai. Magánhangzók mennyiségi változásai. 2. A mássalhangzók. Mássalhangzók minőségi változásai. Hasonúlások. Mássalhangzók kiesése. Összevonás.)	
Alaktan	13
(Határozószók. Kötőszók. Kérdő szócskák. Indulatszók.)	
Mondattani észrevételek	20
(Az ige. Általános alany. A tárgy. Számok egyeztetése. Birtokviszony. Határozók. Kötőszók. A tagadás kifejezése. Névmások. Jelzők.)	
Szókincs	27
(Foglalkozás. Házi állatok. Állat hívogató szavak. Állati hangokat jelölő igék. Becéző keresztnévek. Mértékek. A ház. Kerti virágnevek. Bútor. Ruhanímű. Szólásformák. Tájszavak. Jelentéstani sajátságok. A hortobágyi pásztorélet és halászat köréből. Rigmusok. Verses kiszólások. Mondókák. Gyermekversek. Játékok.)	
Vegyes	43
(Babonák. Jóslások. Tanálós kérdések.)	
Szövegek	45
(A testhalom mondája. Párbeszéd. Egy hortobágyi csikós levelei. Hortobágyi nóták.)	

Nyct. Foresta

57

